

43935

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**TASAVVUF KÜLTÜRÜNDE
DERVİŞ-KİTAP MÜNASEBETİ
VE
TEKKE KÜTÜPHANELERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖNÜL GÜLŞEN TÜRK

T-43935

DANIŞMAN

PROF. DR. MUSTAFA KARA

BURSA-1995

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ÖNSÖZ

Günümüz Türkiye'sinde Tasavvuf Tarihi araştırmaları değişik cephelere yönelmiştir. Biz bu araştırmamızda Tekke-kütüphane münasebetine ışık tutmaya çalışacağız. Asırlarca insanların gönül dünyalarına hitab eden kimi zaman söyleyerek kimi zaman susarak kimi zaman da yazarak insanlığı "kemâl"e ulaştırmaya çalışan dervişlerin kitapla olan ilişkilerini ortaya koymaya gayret edeceğiz. Bu faaliyetimizle bir yandan elinde asa, sırtında aba olan, dağ-taş dolaşıp, içinde bulduklarını halka taşıyan yarı-meczûp derviş tiplerinin yanı sıra, eli kalem tutan, okuyan, kütüphane kuran, kitap-risale yazan, tabiri caizse "masa başı dervişleri" nin de olduğuna dikkat çekmek isterken; öbür yandan Bursa Tekke Kütüphaneleri üzerine çalışacak araştırmacılara da malzeme sunabilmeyi hedefliyoruz.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde ilmin Zâhiri ve Bâtını olarak tasnifi yapılmış, dervişlerin bu ilimlere bakış açılarının ne şekilde olduğu gözler önüne serilmiştir. İkinci Bölüm "Derviş-Kitap ilişkisi" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde sûfilerin kitaba olan tavırları ele alınmış, konu olumlu ve olumsuz yönleriyle tasavvuf klâsiklerinin verdiği bilgiler ışığında etraflıca incelenmiştir. Bu konular ele alınırken ilk kaynaklara ve tasavvuf klâsiklerine inilmesi esas alınmıştır. Ayrıca Osmanlı döneminde yaşayan derviş şairlerin manzum tesbitlerinden de istifade edilmiştir.

Üçüncü Bölüm Bursa'daki dokuz tekke kütüphanesinde mevcut olup 1925 yılından sonra Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesine intikal eden yaklaşık üç bin Arapça, Farsça ve Türkçe esere ait kayıtların gözden geçirilmesinin bir neticesidir.

Yaptığımız ilk akademik çalışma olması sebebiyle eksiklerimizin ve yorumlama zaafılarımızın bulunduğu şüphesizdir. Bununla birlikte konu ile ilgili bilgilerin bir araya getirilmesine gayret edilmiştir. İfade etmem gereken diğer bir husus da şudur ki Hocam Prof. Dr. Mustafa KARA'nın yakın ilgisi olmasaydı tez bu şekli alamayacaktı.

Gonül Gülşen TÜRK

17 Şubat 1995

ESKİŞEHİR

İÇİNDEKİLER

ON SÖZ	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	VI

Birinci Bölüm DERVİŞ-İLM İLİŞKİSİ

I. ZAHİRİ İLM	2
A. ZAHİRİ İLM NEDİR?	2
B. SUFİLERİN ZAHİRİ İLİMLERE BAKIŞLARI	2
C. ZAHİRİ İLİMLERLE MEŞGUL OLAN SUFİLER	5
1. Hadis ilmiyle Meşgul Olan Sufiler	6
2. Fıkıh ilmi ile Meşgul Olan Sufiler	6
3. Muhtelif ilimlerle Meşgul Olan Sufiler	6
II. BATINI İLM	6
A. BATINI İLM NEDİR?	6
B. SUFİLERİN BATINI İLME BAKIŞLARI	7
III. KÜTÜPHANE KURAN SUFİLER	9
A. ABDULLAH MÜNZEVİ	9
IV. BURSALI BİR DERVİŞİN KÜTÜBHANESİ	10
A. LAMİ ÇELEBİ	10

İkinci Bölüm DERVİŞ-KİTAP İLİŞKİSİ

I. KİTABA OLUMLU BAKIŞ	16
A. KİTAP OKUYAN SUFİLER	16
1. Neler Okudular?	16
a. Kur'an-ı Kerim	16
b. Semâvî Kitaplar	17
c. Genel Kitaplar	17
B. KİTAP YAZAN SUFİLER	18
1. Ne Yazdılar?	18
a. Zahirî ilimlere Dair	18

aa. Tefsir	18
ab. Hadis	18
ac. Edebiyat	19
ad. Güfte	20
ae. Mektup	21
b. Tasavvufa Dair	22
c. Sufi-Güzel Sanat İlişkileri	23
2. Niçin Yazdılar?	23
a. içinde Bulundukları Hâllerin Tesiri ile Yazan Sufiler	23
b. Aşk-Ayrılık Tesiriyle Yazan Sufiler	24
c. Tasavvufu Tanıtmak ve Savunmak için Yazan Sufiler	24
d. Dervişlerin İsrarı Üzerine Yazan Sufiler	25
e. Feyz ve Dua Elde Etmek için Yazan Sufiler	25
f. Hastalık ve Dertlere Şifâ Olmak için Yazan Sufiler	25
3. Nasıl Yazdılar ve Kimler için Yazdılar?	26
a. Açık ve Rumuzlu	26
b. Sufi Olmayanlar ve Sufiler için	26
c. Tasavvuf Tarihini Kim Yazdı?	27
II. KİTABA OLUMSUZ BAKIŞ	27
A. KİTAP OKUMAYAN SUFİLER	27
B. KİTAP YAZMAYAN SUFİLER	29
1. Niçin Yazmadılar?	29
a. Yazamamak	29
b. Ümmî Olmak	29
c. Dilin Yetersizliği	29
d. Tasavvufî İstılahların Yaşamaya Yönelik Oluşu	31
e. Yanlış Anlaşılmaya Düşüncesi	32
f. Şöhret Afettir	34
g. Her Şeyi Terk	34
h. Yapamadığını Söylememek, Söylediğini Yapmak	34
i. Boş Vakit Bulamamak	35
2. Yazıp Başkasına Nisbet Etmek: Tevazu	35
C. KİTAP ATAN, YAKAN, GÖMEN VE VAKFEDEN SUFİLER	35

Üçüncü Bölüm

TEKKE KÜTÜPHANELERİ

I. KÜTÜPHANELERİN FONKSİYONLARI	39
II. VAKFİYELER	39
III. TEKKE KÜTÜPHANELERİ	41

IV. KÜTÜPHANE PERSONELİ VE ÇALIŞMA TARZI	42
V. BİR BEKTAŞİ TEKKESİ KÜTÜPHANESİ.....	43
A. ODUNÇ KİTAP VERME VE REHİN ALMA	46
B. VAKFİYE ŞARTLARI	46
C. SAYIM	47
VI. BURSA'DA DOKUZ TEKKE	48
A. VELUD SUFİLER	49
1. AHMED GAZZİ DERGAHI	51
a. Arapça-Farsça Eserler	51
2. BABA EFENDİ DERGAHI	51
a. Arapça-Farsça Eserler	51
b. Türkçe Eserler	52
3. EMİNİYE DERGAHI	53
a. Arapça-Farsça Eserler	53
b. Türkçe Eserler	53
4. EMİR BUHARİ DERGAHI	54
a. Arapça-Farsça Eserler	54
b. Türkçe Eserler	55
5. EŞREFOĞLU DERGAHI	55
a. Arapça-Farsça Eserler	55
b. Türkçe Eserler	56
6. HÜSAMEDDİN DERGAHI	56
a. Arapça-Farsça Eserler	56
7. İSMAİL HAKKI DERGAHI	57
a. Arapça-Farsça Eserler	57
b. Türkçe Eserler	58
8. MEVLEVİHANE.....	58
a. Arapça-Farsça Eserler	58
b. Türkçe Eserler	59
9. MORALI (ATİNALI) DERGAHI	60
a. Arapça-Farsça Eserler	60
b. Türkçe Eserler	60
SONUÇ	64
BİBLİYOGRAFYA	66

KISALTMALAR

AG	: Ahmed Gazzî Dergâhı
age.	: Adı Geçen Eser
b.	: Bin, ibn
BE	: Baba Efendi
BEEK	: Bursa Eski Eserler Kütüphanesi
bkz.	: Bakınız.
c.	: Cilt
E	: Emîniyye
EB	: Emir Buhârî
EŞ	: Eşrefiye
HE	: Hüsameddin Efendi
Hz.	: Hazreti
Hzn.	: Hazırlayan
İH	: İsmail Hakkı Dergâhı
İst	: İstanbul
Kit.No.	: Kitap No
M	: Morali
MV	: Mevlevîhane
Nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
trc.	: Tercüme eden

Birinci Bölüm

DERVİŞ-İLİM İLİŞKİSİ

*" Çöllerde dolayub serâpa bakma
Allah..Allah deyüp sehâba bakma
Talib-i Hakk isen kitâba bakma
Okumak bilirsen Kur'an sendedir"*

Rıza Tevfik

I.ZAHİRİ İLİM

A.ZAHİRİ İLİM NEDİR?

Bilindiği gibi İslâmî ilimler ilk yıllarda bir bütündü. Fıkıh, tefsir, kelâm, tasavvuf gibi müstakil ilim dalları yoktu. Bu ilimlerin daha sonraki yıllarda ortaya çıkmasıyla İslâm dünyasında ilmi faaliyetler yeni bir boyut kazanmıştır. Burada meseleye zahiri ve batını ilimler noktasından yaklaşılacaktır.

İslâm âlimlerinin meselelere farklı metodlarla yaklaşmaları beraberinde bir ekolleşmeyi getirmiştir. Selefiye, Kelâmiye, Sufiye diye yapılan meşhur tasnif bu üç ana ekolü göstermektedir¹.

B.SUFİLERİN ZAHİRİ İLİMLERE BAKIŞLARI

İslâm düşünce tarihinde "zâhiri ilimler" başlığıyla genellikle tasavvufun dışındaki ilimler kastedilir. Medrese ilimleri diye de bilinen bazı bilim dalları meselenin "kâl" boyutunu tasavvufî irfan ise "hâl" bölümünü meydana getirir.

Acaba sufiler bu konuya nasıl bakmışlardır? Meseleyi daha iyi tahlil edebilmek için tasavvuf ehlinin konu ile ilgili görüşlerini, leh vealeyhteki fikirlerini aktarmakta yarar vardır.

Meseleye çoğunlukla "hâl penceresi"nden bakan tasavvuf erbabına göre, zâhiri ilimleri tahsil etmek zaman kaybıdır, hatta fitnedir. İlk dönem meşhur sufilerinden Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre "Müridlere yaraşan, yeterince dinî bilgi elde etmek, namazda ihtiyaç duyacakları kadar zamm-ı sûreler, fatiha ve kulhüvallah hariç, hiçbir şey öğrenmemektir. Bir mürid evlenir ve ilimle meşgul olursa, artık ondan hayır gelmez"². Yine Cüneyd'e göre "gerçek ve sâdik mürid; ulemânın ilmine muhtaç değildir"³. Onun bilgisi kendisindedir. O nefsi ile uğraşmaktadır. Veysel Karani " bize Rasulullah'dan bir hadis rivayet et' diyenlere 'muhaddis, müftü ve müzekkir olmak istemem, zirâ benim işim nefsimledir. Bundan vazgeçmem' cevabını vermiştir"⁴.

Tasavvufta hedef insanı Allah'a ulaştırmaktır. Bütün vasıta ve metodlar bunun için vardır. Oysa ilim; sufiler için hakikata giden yolda bir engeldir. Bu görüşün

¹ Geniş bilgi için bkz. Uludağ, Süleyman, *İslâm Düşüncesinin Yapısı*, s. 10-100

² Attar, *Tezkiretül-evliyâ* trc. Süleyman Uludağ, s. 460

³ Kuşeyri, *Risâle Hz. Süleyman Uludağ*, s. 348

⁴ Attar, *ag.* s. 65

savunucularından biri de Nehrecorî'dir. Ona göre ârif; ilimden gönlünü ve alâkasını kesmediği sürece Hakka eremez¹.

Ebu Süleyman Dârânî "hadis tahsil eden dünyaya dalmış olur"² derken; Ebu Bekir Verrâk da hadis yazmanın mürid için âfet olduğunu söyleyerek Dârânî'nin görüşünü kuvvetlendirmektedir³. ilâhi aşkın ilk temsilcilerinden olan, kadın sufi Râbia Hatun; hadis rivayet ettiği için, Ebu Süfyâm dünyayı sevmekle, ona dalmakla suçlamıştır⁴.

Tasavvuf erbâbına göre ilim; insanı meşgul eden bir oyundur. İlim kibirle birlikte Hakka giden yolda bir perdedir. Bununla birlikte, sufilerin kendi kendileriyle baş başa kalabilmek amacıyla, nefisleri için "özür" hatta bir çeşit "ayıp" kabul ettikleri ilmi⁵, muhatabları için mübah telâkki ettiklerini görüyoruz. Bu konuda ilk sufilerden Serî şöyle demektedir. "Halk ilim öğrenmek için sana geliyorlar diye haber aldığım zaman, dua edip diyorum ki :

— Ya Rab! Sen onlara ilim ihsan buyur, bu ilim onları meşgul etsin, bu suretle benimle işleri olmasın. Zirâ, yanıma gelmelerini istemiyorum"⁶.

Sufiler; çoğu kez zâhiri ilme menfi bakmakla birlikte, ondan tam anlamıyla kurtulabilmiş de değildirler. Yunus Emre'nin :

*"Benim gibi mücrim kul bir dahi isteye bul
Dilümde ilm-i usûl dileğüm dünya sever"⁷*

beyitleri bunun güzel bir misâlidir. Harakânî de "Ne zamana kadar rey sahibi, hadis sahibi deyip duracaksın? Kendin olmaksızın bir kerecik Allah de veya O'na yaraşır biçimde Allah de "⁸ diyerek bir uyarıda bulunmaktadır. *Divân* sahibi Kuddûsi ise; bu konuda bildiklerini unut der⁹. Zirâ

*"İlm-i zâhirle bilinmez çün Hudâ aynel-yakîn
Bilürüm ben der isen ey hoca ikânın kâm."*

*Kalbe istidlâl ile dahan ilim bulmaz devam
Sen devam bulur der isen zerre izânın kâm"¹⁰*

¹ Attar, *age* s. 525

² Kuşeyri, *age* s. 347

³ Attar, *age* s. 308

⁴ Attar, *age* s. 123

⁵ Tekkelere giderek gizlice hadis yazmaya çalışırken divitini ve hokkasını yeminin içine gizleyen Ebu Said Kindî'nin yine bir gün hadis araştırırken divitini yere düşürmesi üzerine, bunu gören bir sufi şöyle der : "mahrem yerini ört". Bkz. Uludağ, *age* s. 146

⁶ Attar, *age* s. 359

⁷ Yunus Emre, *Divân*, Hzn. Faruk Kadri Timurtaş, Ank. 1989, s. 22

⁸ Attar, *age* s. 706

⁹ Kuddûsi, *Divân*, Nşr. Mehmet Emin Eminoglu, s. 303

¹⁰ Kuddûsi, *age* s. 357

Sufilerin, kitâbi bilgiler de diyebileceğimiz zahiri ilimlere bakışlarını bu kadarla sınırlamak hakikati ifâde etmez. Misâllerini çoğaltabileceğimiz menfi bakışların yanı sıra; meseleye müsbet yaklaşanlar da olmuştur. "Cepteki hokka, ulemanın miskidir (ilim tahsil ediniz, kalem erbabı olunuz)" diyen Abdullah b. Mubarek'e göre; namaz kılacak kadar Kur'an öğrendikten sonra, ilimle meşgul olmak gerekir. Zira Kur'an'ın manalarına ancak ilimle vâkıf olunur¹.

Zahiri ilimlerle hakikatın bulunamayacağını söyleyen sufilerin yanında, bu ilimler olmadan hakikate erilemeyeceğini ifade eden tasavvuf erbabı da vardır. Bu görüş sahiplerinden biri de Kâzerûnî'dir; "devamlı surette şer'i ilimleri tahsil etmekle meşgul olmak lâzım gelir. Çünkü tarikat ve hakikat ehli için her halukârda ilimler kaçınılmazdır"² diyerek, zahiri ilimlerin sufiler için vazgeçilemez olduğunu vurgulamaktadır. Cürcânî; sufi âlimlerin Allah'ın yarattıklarının en aziz ve değerlileri, cahillerinin ise en zelilleri olduğunu ifâde eder³. *Keşfü'l-mahcub* sahibi de; zamanındaki fitne ve bozgunculukların, fakr iddiasında bulunan kimselerin, cehâlet sebebiyle ilmi terketmelerinden kaynaklandığını savunur⁴.

Zahiri ilimlerin başta gelenlerinden biri olan hadis ilmi, Kelâbazi'ye göre en çok sufiler tarafından araştırılmaktadır. Ve yine O'na göre; hadislerle titizlikle uyanlar da en fazla sufilerdir⁵. Abdullah Ruzbârî'nin; hadis yazmanın insanın cehâletini, dervişliğin de kibriyi giderdiğini, bu ikisinin bir arada bulunmasının ise büyük bir şeref olduğunu söylediği nakledilir⁶.

Netice itibari ile sufileri zâhiri ilimlere bakışlarını mutlak manada olumlu ya da mutlak manada olumsuz olduklarını ifâde etmek gerçeğe ters düşer. Onların zâhiri ilimlere bakışı muhtelif şekillerde olmuş, konuya müsbet eğilenlerin yanı sıra menfi yaklaşanlar da çıkmıştır.

Bununla birlikte, sufilerin zâhiri ilimlere menfi bakışları bütün hayatlarını kapsamaz. Eğitimlerini yapmakta oldukları geçici bir dönem için söz konusu olan bu zâhiri ilimlerden kaçış, seyr-ü sulûk ve halvet sona erdikten sonra yerini kitabi bilgilere bırakmaktadır. Bazen bunun tam aksi de sözkonusudur. Önce kitapla iç içe olan murid, hakikate ulaşıktan sonra, kitapların sadece delillerden birer delil olduklarını savunabilecektir. Hatta bazı sufilerin hayatlarının bir döneminde zahiri ilme karşı çıktıkları, farklı bir dönemde ise onu kabul etmekle yetinmeyip; teşvik ettikleri de görülmektedir.

¹ Attar, *age* s. 251

² Attar, *age* s. 774

³ Hucviri, *Keşfü'l-Mahcub* (Hakikat Bilgisi), Hzn ; Süleyman Uludağ s. 251

⁴ Hucviri, *age* s. 455

⁵ Kelâbazi, *Tasarruf* (Doğuş Devrinde Tasavvuf), Hzn ; Süleyman Uludağ, s. 90

⁶ Lâmiî Çelebi, *Nefehat Tercümesi* İstanbul 1289, s. 308

Bu açıdan meseleye bakıldığında denilebilir ki, tasavvuf erbabının zâhiri ilimleri lüzumsuz gördükleri dönem sınırlıdır. Sufiler, seyr u sülûkun halvet, uzvet gibi dönemlerinde eğitimleri gereği "her şeyden" olduğu kadar kitaptan da el çekmişler, Allah'dan gayri herşeyi masıva kabul etmişlerdir. Tasavvufi terbiye ve eğitimlerinin tamamlanmasından sonra, hassas devreyi atlatan sufiler; zâhiri ilimlere yönelmişlerdir. Bunun en güzel delili tasavvuf erbabının bu gün elimizde bulunan eserleridir.

C. ZAHİRİ İLİMLERLE MEŞGUL OLAN SUFİLER

Sufilerin zâhiri ilimlere bakışlarının her zaman menfî olmadığıının delillerinden biri, onların meşgul oldukları sahaları tespit etmekle ortaya konabilir.

1. Hadis ilmiyle Meşgul Olan Sufiler

Sufilerin meşgul oldukları ilimlerin başında hadis gelmektedir. Belki de bu eğilim, tasavvufun dini çizgiden uzaklaşma tehlikesine karşı onların tabii olarak başvurdıkları bir tedbirin sonucudur. Sufilerin hadis ile ilgili faaliyetleri konusunda tasavvuf klâsiklerinde pek çok örnek vardır. Bununla birlikte sufilerin başta hadis olmak üzere; muhtelif ilimlerle de meşgul olmaları, onların ilme vermiş oldukları değerle açıklanabilir. Abdullah Herevinin şu sözü, meseleyi izâh etmeye kâfidir.

"Geceleri kandile karşı hadis yazardım. Ekmek yemeğe elim varmazdı. Annem ekmek parçalarını lokma yapıp ben yazı yazarken ağzıma koyardı"¹

Tasavvuf klâsiklerinde hadis rivayet eden sufiler arasında zikredilenlerden birkaçı şöyle sıralanabilir. Ebu İshak Kâzerunî², Nasrabazî³, Beyazîd-ı Bistâmî, Fudayl b. İyaz, Ahmet b. Ebî'l-Havârî, Ebu Muhammed b. Hubeyk⁴, Süleymî⁵, Ebu Fazl Muhammed Huttelî, Ebu Hamza-i Bağdâdî, Abdullah Şârâmî⁶, Ali e's-Siretî⁷, Ebu Amî b. Buhayd⁸, hadiste sika kabul edilen râvî sufiler arasında zikredilirken Hamdun Kassar⁹, Ebu Abbas Seyyârî¹⁰, Ebu Abdullah Münazil¹¹), de hadis ile meşgul olanlar arasında anılmaktadır. Sünen-i hıfz olan Ebu'l-Kasım Nasrabazî'nin, yanı sıra Şeyh Ruzbihan Bâkî'nin Şeyh Ebu'n-Necib Suhreverdi ile birlikte *Sahih-i Buhârî*'yi

¹ Lâmiî Çelebi, *age* s. 372

² *age* s. 297

³ Kuşeyrî, *age* s. 173

⁴ Hucvîrî, *age* s. 195, 229, 297

⁵ Suhreverdi, *Avârif-ül-mecîrîf* (Tasavvufun Esasları), Hzn. Mustafa Uzun, Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz, s. 266

⁶ Lâmiî Çelebi, *age* s. 124, 272, 355

⁷ *age* s. 166

⁸ *age* s. 271

⁹ Kuşeyrî, *age* s. 161; Attar, *age* s. 424

¹⁰ Attar, *age* s. 776

¹¹ *age* s. 555

dinledikleri nakledilir. *Buharî*'yi ezberlemiş olan Şeyh Ebu Ali e's-Şebuyî de *Sahih-i Buharî* dersleri verirdi¹.

2. Fıkıh ilmi ile Meşgul Olan Sufiler

Sufilerin hadisten sonra en fazla meşgul oldukları alan fıkıhtır. Davud Tâî², Zeyyâdül-kebir Hemedânî³ Ebu Abbas Seyyârî, Ebu'l-Abbas Seric, Ebu Bekr Reşid, Hamdun Kassar, Ebu Hamza-i Bağdadî, Ebu Abbas Seyyârî kaynaklarda zikredilen sufi fakihlerdir. Ebu Bekr-i Şiblî Mâlikî Muvatta'ım hıfz etmiş⁴, Ruveyym de çalışmalarını Davud'un Zâhiriyye Mezhebi üzerine yoğunlaştırmıştır⁵, Fıkıhta müftü olan Ebu Muhammed Cerirî'nin⁶ yanı sıra kaynaklar Ebu Ali Hayrân'a Kâdûl-Kudatlık teklif edildiğini ancak kendisinin bu teklifi kabul etmediğini kaydederler⁷.

3. Muhtelif ilimlerle Meşgul Olan Sufiler

Sufiler hadis ve fıkıhdan başka Tefsir, Kıraat, Beyân, Meâni, ve fen ilimleri gibi sahalarla da meşgul olmuşlardır. Kaynakların bu alanda zikrettikleri belli başlı sufiler şunlardır. Ruveyym⁸, Ebu Ali Dekkak, Ahmet Havari, İbn Atâ⁹, Emir Seyyid el-Hemedânî, Ebu Nasr, Ebu'l-Hasan Verrâk, Ebu'l-bekr Vâsıtî, Ebu Bekr Yezdeniyâr, Bindâr e's-Şirazî, Ebu'l-Kasım Nasrabâzî, Ebu Abdullah Ruzbârî¹⁰.

II. BATINI İLİM

A. BATINI İLİM NEDİR?

Tasavvuf erbabına göre akıl ve nakilden başka, ilham , keşf, ilm-i ledûn de denilen bir bilgi kaynağı daha vardır. "Riyâzet ve mücâhede ile temizlenmiş, kin, hased, gurur gibi hastalıklardan kurtulmuş olan bir kalp; ilâhî hakikatleri alan veya yansıtan bir kaynak olma durumuna yükselebilir"¹¹. Akılın verdiği bilgi kadar, kalbin verdiği bu bilgi de geçerlidir. Fakat Sufilerin dışındaki İslâm bilginleri, bu gönül gözünü bilgi kaynağı olarak geçerli saymamışlardır.

¹ Lâmiî Çelebi, *age* s. 274, 298, 368, 369

² Attar, *age* s. 290; Hucviri, *age* s. 208

³ Lâmiî Çelebi, *age* s. 139

⁴ Lâmiî Çelebi, *age* s. 123, 124, 194, 195, 228

⁵ Hucviri, *age*, 237

⁶ Attar, *age* s. 590

⁷ Lâmiî Çelebi, *age* s. 252

⁸ Hucviri, *age*, 237

⁹ Attar, *age* s. 370, 507, 656

¹⁰ Lâmiî Çelebi, *age* s. 223, 224, 231, 270, 274, 308, 354, 504

¹¹ Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 40

Buna karşılık Kur'an-ı Kerim ve sünnetten deliller arama yollarına başvuran sufiler; "orada kullarımızdan birini bulmuşlardı ki ona katımızdan bir rahmet verdik ve ona ilm-i ledün öğrettik, (Kehf 18/65) âyeti ile Ebu Hüreyre'den nakledilen "Ben Rasûlullah'dan iki kap dolusu ilim aldım. Bunlardan birini (Hadisleri) size naklettim. Diğerini de nakletseydim boynumu vururdunuz" hadisini¹ muhatablarına karşı kendi görüşlerini kuvvetlendiren birer mesned olarak ortaya koymuşlardır.

Kur'an-ı Kerim'de bir defa geçen ilm-i ledün; vasıtasız olarak Allah'ın öğrettiği kalp kaynaklı bir ilimdir, marifettir, keşfdir, ilhamdır. Kalb ilm-i ledün yoluyla, hakikat ilmini, ayın güneşi yansıttığı gibi aksettirir. Bu sebebdan dolayı sufilere "Kamerî meşreb" denilmiştir. "Kalb gözünün açık olması, madde ve manâ âlemlerini ayıran perdelerin ortadan kalkmasıyla meydana gelen keşif ve müşâhedenin en ileri derecesini, mucize olarak Hz. Peygamber'de görmekteyiz. Mirac dönüşü müşrikler kendisini yalanlayınca keşif yoluyla Kudûsteki Beytül-makdis gözlerinin önüne gelmiş, oraya bakarak sorulara cevap vermiştir"².

B. SUFİLERİN BATINİ İLME BAKIŞLARI

İnsan bilgilerinin hangi kaynaktan elde edildiğinin yollarını arayan epistemoloji; İslâm dünyasında esbâb-ı ilim başlığıyla görülmektedir. Buna göre sufiler dışındaki İslâm bilginleri bilgiyi üç kaynaktan almışlardır.

- 1)Sağlam duyular
- 2)Doğru haber/Vahy
- 3)Akıl

Mutasavvıflar buna "gönül" maddesini de ilâve etmişlerdir³. Okumakla, yazmakla, tahsille elde edilemeyen bu bilgi; kesbî değil vehbîdir. *Avârız*/sahibine göre "Kırk gün süreyle ihtlasla ve boş mide ile, nefisini kontrol ederek, Allah'a tam olarak yönelen kimseye, Hz. Mevlâ ilm-i ledün kapılarını açar"⁴. "Gazali'ye göre ise, bir kalbin, böyle bir bilgi kaynağı olabilmesi için, her şeyden önce günah ve cehâlet perdelerinden kurtulması gerekir. Peşin hükümlerle beslenen ilim de bu yolda "cahillik" kadar engelleyicidir"⁵. Konuya "zahiri ilimleri terk" noktasından bakan Bayezid, kesbî ilimleri terk ettikten sonra, kendini lüzumsuz ve füzûlî şeylerden alan kalbe, Mevlâ'nın ezeli bir ilim verdiğinden bahseder⁶.

¹ Buhârî, İlim, 42

² Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 60, 76

³ Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 40

⁴ Suhreverdi, *age*, s. 264

⁵ Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 40

⁶ Attar, *age*, s. 294

Mantuk't-tayrs sahibi ise konunun bir başka yönüne ışık tutmaktadır. "Ayet ve hadisler hariç şeyhlerin sözlerinden daha değerli hiçbir şey yoktur. Çünkü sözleri ezberin ve kâle'nin (yani dedim ki dedi kinin) neticesi değil, amelin ve hâlin semeresidir. Beyândan değil, ıyândandır. Tekrardan değil, esrardandır. Kesbî ilimden değil, ledünnî ilimdendir. Dinlemekten değil coşmaktır. 'babalarım öğretti' âleminden değil 'beni Rabbim en güzel bir biçimde terbiye etti' âlemindendir"¹.

Sufilelere göre zâhîri ilmin, bir zahiri bir de bâtınî; bâtınî olanın da bir bâtınî vardır. Harakânî bunu "Zâhir ve zâhirin zâhiri olan ilim ulemanın anlattıkları şeydir. İlm-i bâtınî olan ilim, civanmertlerle Allah-u Teâlâ arasında bir sırdır ki halk için ona yol yoktur"² sözleriyle izâh eder. Halktan gizli olan bu ilim; nihâî noktada Allah ile yaratıkları arasında bir sırdır. Bunu Abdülvahid b. Zeyd şöyle nakleder; "Hasan Basrî'ye Bâtınî ilim nedir diye sordum. Şöyle dedi; Ben, ilm-i bâtınî ne olduğunu Huzayfe b. Yemân'dan sordum ve şu cevabı aldım dedi. İlm-i bâtınî ne olduğunu Cebrailden sordum. O da şu cevabı verdi. Ulu ve Yüce Allah'a bâtın ilmini sordum. Şöyle buyurdu: 'O, benim sırrımdan bir sırdır. Onu kulunun kalbine yerleştiririm. Yaratıklarımın hiç biri buna vâkıf olamaz.'³

Hasan-ı Basrî bir gün Rabia'ya "Ne talimle, ne de işitmekle öğrenilmeyen, belki halk aracı olmadan kalbe nüzûl eden ilimden bana bir harf anlat "dediği zaman Râbia, bu ilmin harfe sığmayacağını bilmeyenin, bu ilmi anlayamayacağını ifade ederek, Basrî'yi uyarmıştır⁴.

Bâtınî ilmi, bilginin kaynağı kabul eden mutasavvıflar, bu görüşlerini kuvvetlendirmek için zaman zaman te'vile başvurmuşlar, sufiyâne yorumlarla âyet ve hadisleri bağdaştırma yoluna gitmişlerdir. "İlim Taleb etmek erkek ve kadın için farzdır" hadisi ile ilgili bir soruya İbn Âta ademî şu karşılığı vermiştir: 'Buradaki farz olan ilim ilm-i hâl, ilm-i vakt, ilm-i sırdır.'⁵

Bununla birlikte; gönül kaynaklı bilginin başladığı ve bittiği noktayı tesbit etmek çok zordur. Bir ucu serbest bırakılmış te'villerde, her an dinî sınırların çok uzağına düşme riski bulunmaktadır. İşte sufiler, bir yandan bâtınî ilmi ön plana çıkarırken diğer yandan şer'î çizgiyi aşma endişesiyle, bu ilmi âyet ve hadislerle kontrol altına almaya çalışmışlardır. Buna göre "Kalb gözünün verileri Kur'an ve hadislerle çelişiyorsa terkedilmelidir. Bir diğer ifâde ile meselenin özünü, bâtınîm yakalayacağım diye dışı, zahiri ve dinin esasları zedelenmemelidir. Bunun kaidesini de şöyle koymuşlardır: 'zâhire muhalif bir bâtın, bâtındır.' "İlk sufilerden Ebu Süleyman Darânî gönülünün

¹ Attar, *age* s. 45

² Attar, *age* s. 702

³ Kelâbazi, *age* s. 131

⁴ Attar, *age* s. 161

⁵ Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 17

derinliklerinden gelen tesbit ve teşhislere "nükte" adını vermekte ve şöyle devam etmektedir. Kur'an ve hadis gibi iki yeterli şahit bu nüktelerin doğruluğuna şehâdet etmedikçe hiç birini kabul etmem."¹ Seri'ye göre ise sufi "Kitap ve sünnetin zahirine aykırı düşecek bâtını bir ilimden dem vurmaz"².

Mutasavvıflarla âlimlerin, tekke mensuplarıyla medreselilerin tartışmalarının ana sebebi olan zâhir-bâtın meselesine aynı noktadan bakan sufi ve âlimler de olmuştur. Mezheb sahibi Ahmed b. Hanbel'in meşhur sufi Bîşr-i Hafî'ye sık sık gittiğini gören talebeleri, hocalarına 'sen Hadis ve Fıkıh alimi bir müctehidsin, muhtelif ilimlerde bir benzerin dahi yok. Buna rağmen pejmürdenin yanına gidiyorsun. Bu sana hiç yakışır mı? demeleri üzerine üstâdın cevabı dikkate şâyandır; '- evet ! şu saymış olduğunuz ilimlerin hepsini ben ondan daha iyi bilirim ama o da, yücelerden yüce Allah'ı benden daha iyi tanımaktadır³.

III. KUTUPHANE KURAN SUFİLER

Mutasavvıfların kitap ve kültür dünyasına yaptıkları en mühim katkılardan biri de muhtelif ilimlere ait eserleri bir araya getiren ve insanlığın hizmetine sunan kütüphaneler kurmuş olmalarıdır. İleriki sayfalarda bu alanda yaptıkları faaliyetlere ve kurdukları vakfiyelere temas edilecektir. Şimdiki Bursa Ulucami'de kurulan kütüphaneden sözedilecektir.

A. ABDULLAH MÜNZEVİ

Sadece tasavvuf tarihimizin de mühim isimlerinden biri Abdullah Münzevi'dir (ö.Bursa, 1210/1795).

Aslı Karamanlı olup Nakşibendiye'den feyz olan Münzevi, Bursa'da kendi adıyla kurduğu dergâhta insanların gönül terbiyesi ile meşgul olurken Ulucami çarısı altında kurduğu kütüphane ile de insanlara hizmet sunmuştur.

Abdullah Münzevi kütüphanesinde şu ilimlerle ilgili yüzlerce kitap vardır: Tefsir, Tecvid, Hadis, Meviza, Fıkıh, Akaid, Tasavvuf, Usulü'l-Fıkıh, Lügat, Meanî, Sarf, Nahiv, Mantık, Adab, Hikmet, Evrad, Tarih, Tıp, Divanlar.

Zaman içinde yeni vakıf eserlerle gelişen bu kütüphane bu gün Bursa Eski Eserler Kütüphanesinin en zengin koleksiyonunu meydana getirmektedir. Bu kütüphanenin tasavvufla ilgili kitaplarına bakıldığında bu ilmin temel eserlerinin mevcut olduğu görülür. İşte onlardan bir kesit: İhya / Furuhat / Kutu'l-Kulub / Letaifu'l-

¹ Kuşeyri, *age* s. 129; Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 41

² Kuşeyri, *age* s. 118

³ Attar, *age* s. 167

İşarat / Şerhu't-Taarruf / Levakıhu'l-Envar / er-Riaye / Avarifu'l-Maarif / Futuhu'l-Gayb / Şerhu'l-Kuşeyri / Resailu Muhyiddin İbn Arabi / Hadîl-Kulub / Letaifu'l-Minen / Şerhu'l-Fusus (Kayseri) / Akval-i Şazeli / Seyru's-Süluk / Mevakı'u'n-Nücum / Adabu'l-Muridin / Bidayerü's-Salikin / Şerhu Menazili's-Sairin / et-Tenvir / Şerhu'l-Hikem / Mişkâtü'l-Envar / Meşariku'l-Envar / Tabakatu's-Sufiyye / Behcetü'l-Esrar / Risale'tü'l-Kuşeyri / Şerhu'l-Mevakif, Cevahiru'n-Nusûs / Mesnevi

IV. BURSALI BİR DERVİŞİN KUTUBHANESİ

A. LÂMÎ ÇELEBİ (öl. Bursa 938/1531)

XVI. yüzyılın mühim sufilerinden biridir. Molla Cami'nin (öl. 398/1492) *Nefehatü'l-Üns* adlı tabakat kitabını Türkçe'ye tercümesiyle tanınan Lâmi Çelebi şair sufilerden biridir. Emir Ahmed Buhari'nin (öl. İst. 922/1516) yanında tasavvufî terbiyesini tamamlayan Lâmi'nin Bursa Şer'iyye Sicillerindeki tereke defterlerinden kütüphanesinde bulunan kitapları öğrenme imkânına sahibidir.

"Muhallemâ'tü'l-Merhum Mevlânâ Mahmûd Çelebi Efendi b. 'Osman Çelebi el-müteveffa' fi ma'âni Nakşâş 'Alî 'an ma'hallâni Bursa el-ma'rûse. 'Anî'l-benîn Mevlânâ 'Abdullah Çelebi ve Dervîş Çelebi ve İbrâhim Çelebi ve Ahmed Çelebi ve 'anî'l-benât Zeyneb Hârun ve Şafiyye Hârun, Tahriren fi'l-yevmi'l-hâmis 'aşere min şehri Zî'l-hicce min şuhûru sene 938.

Kelâm-ı Kadîn

Tercüme-i Şehid-i Lâmi'

Şerh-i Lâmiye

Leylâ Mecnûn-ı Hâfî

Haft Peyker-i Hâfî

Tuhfetu'l-Ahrir

Menakıb-ı Hâce Şebüeddin

Takvîmü's-Sıfha mine't-Teb

Tentibü'l-Câmilin

Reşfu'n-nâsiyâ

Risale-i Rebi'

Şerh-i Gülü'n

Pâre-i evrak ma'a's-Siyer

Kâğıd

¹ Mansur E. Ismail, "Türk Edebiyatı Tarihinin Kaynakları IV: Lâmi'i Çelebi'nin Terekesi", *Journ. of Islamic Studies (JIS) Izmir* 14, Volume 14, Harvard 1990

Fetâvâ-yı Şofiyye
Mesnevî
Dürer Çürer
Kadı Hân
'Avârîf-ı Ma'ârif Faslı't-Hıfâb
Meşâbih cild-i evvel
Şerh-i Ferâyiz li's-Seyyid
Diger Manzûme
inşâü'd-Devâyir
Risâle-i Semâ
Kelimât-ı Hâce
Külliyât-ı Senâyî
Viş ü Râmîn
Mecmu'a min külli şey'
Leşâyif
Ferhâd-nâme li-Lâmi'î
Şerh-i Divân-ı 'Alî
Münşe'ât-ı Câmî
Şevâhidü'n-Nübüvve
Şerh-i Muciz li-Nefis
Yûsuf u Züleyhâ, Câmî
Buhârî mine'l-fıkh
Hülâsa
Maqâmât-ı Harîrî
Divân-ı Lâmi'î
Vâmık 'Azrâ
Tercume-i Neşehâr
Ma'ârifnâme-i Sinan Paşa
Şihâhu'l-Luğa
Şifâ
Fâ'ikü'l-Luğa
Siyerü'n-Nebî
Divân-ı Kemâl İsfahânî
Pâre-i Hamse
Kifâye
Câmî'ü'l-Uşûl
Şerh-i Meşâriğ li-Ferîşte

Kütüb-i nâ-ma'lûm 2

Diger 2

Pâre-i Kifâye

Tefsîr-i Kebîr, rub

Vîs ü Râmin

Takvîmü'l-Ebdâd

Müfredât-ı İbn Baytar

Şerh-i Mesnevî

Şerh-i Kaside-i Kivâmî

Divân-ı Selmân

Şerh-i Leme'ât

Tefsîr mine'l-Keşfî ve'l-Beyân

Sel' ve

Esmâü'r-Ricâl

Minhâc

Şerefü'l-insan

Mirşâdü'l-İbâd

Şerh-i ihtiyâr cild-i sâni

Tefsîr, cild-i sâni

Meslek-i Şeyh ilâhî

Meşâbih, mısî

Kulliyât-ı Kânûn

Şurûku'l-Envâr ma'a pâre-i Muşhaf

Şerh-i Menâzil

Divân-ı Enverî ma'a 'f-Tib

Kâğıd

Muşibetnâme-i'Atâr

Münşe'ât-ı Hâce-i Cihân

Divân-ı Zahir

Keşfât, cild-ievvel

Silsiletü'z-Zehab

Esbâb-ı 'Alâmât ma'a Şerh-i Makâmât-ı Harîrî

Diger Esbâb-ı 'Alâmât

Tefsîr-i Fâtîha

Şerh-i'Arûz

Hidâye, cild-i sâni

Müçiz

Lugat-ı Halîmî, 'arabî

Fih mâ Fih

Şerh-i Şir'a li-Seydî 'Alî-zâde

Tâcu'l-Mirzâd

Risâle-i Ta'arruf

Şerh-i Tevfîk

Nefehât

Şâtibi

Leylâ Mecnûn-ı Nizâmî

Hüsn ü Dil li-Lâmi'î

Hüsn ü Dil li-Ahî

Necm-i Dâye, fârisî

Evrâk

Cild-i Evvel-i Buhârî

Risâle-i Taşavvuf

Fetih-i İslâmbol

Tevârih-i Timûr

Şerh-i Fûşuş

Tezîre-i Mesâyih

Tefsîr-i Ebu'l-Leys

Minhâc Miftâhu'l-Gayb

Kitâbu'l-Envâr

Mevâki' ve Mukâtebât

Kûy u Çevgân li-Lâmi'î

Resâyl

Tefsîri Necm Dâye

Tarabu'l-Mecâlis

Şerh-i Müçiz

Kelimât-ı Hâce 'Ubeyd

Çâr-yâr-ı Lâmi'î

Mîr'âtü'l-Esmâ

Şerh-i Dibâce-i Gülistân

Münşeât-ı Lâmi'î

Dîvân-ı Lâmi'î

Tereke listesindeki eşyamn önemli bir bölümünü kitaplar oluşturmaktadır. Lâmiî'nin kütüphanesi okuduğu eserler ve en çok ilgi duyduğu konular hakkında bilgi

sahibi olabilmekteyiz. Bu listeyi düzenleyen kassâm çok kere kitap adlarını kısaltılmış ve meşhur olan şekilleriyle kaydetmiştir. Yazar adlarının verilmesinde belli bir yol takip edilmemiş, kanaatime göre kassâm tesbit edebildiği durumlarda eserlerin yazarlarını da vermiştir. Kassâm tanıyamadığı kitapları ise "kütüb-i nâ-ma'lûm", "mecnû'a min külli şey'", pâre-i hamse" diyerek geçiştirmiştir. Listede Arapça ve Farsça eserler ilk sırayı almakta, çoğu Lâmiî'ya ait olmak üzere bir miktar Türkçe eser de bulunmaktadır. Hemen hemen İslâmî ilimlerin her dalından eserler yer almakla birlikte listede tasavvufî ilgili eserlerin hakimiyeti açıkça hissedilmektedir. Terekede mevcut üpla ilgili kitaplar ve nebatlardan yapılmış çeşitli şuruplar Lâmiî'ni bu konuya yakın ilgi duyduğunu ve muhtemelen de çevresindekilere bu konuda yardımcı da olduğunu göstermektedir"¹.

¹ Erünsal, E. İsmail, *agm*, s. 180-181, 186

İkinci Bölüm

DERVİŞ-KİTAP İLİŞKİSİ

I. KİTABA OLUMLU BAKIŞ

Hayatlarının belli dönemlerinde zâhiri ilimlerden uzak durmaya çalışan sufilerin, diğer bölümlerinde kitapla bizzat meşgul oldukları bilinmektedir. Kitap kelimesiyle kastedilen; hadis rivayetinden kitap okumaya, kitap yazmaktan kütüphane kurmaya kadar olan geniş bir sahadır.

A. KİTAP OKUYAN SUFİLER

1. Neler Okudular?

a. Kur'an-ı Kerim

Mutasavvıfların kitapla meşguliyetlerinin başında okuma gelir. Sufilere göre; okunması gereken ilk kitap Kur'an'dır. Kutsal kitap oluşu yanında, tasavvufi düşünce esaslarının Kur'an-ı Kerim'den alınması, O'nu bir derviş için "vazgeçilmez" kılmaktadır. Bir derviş için hepsinden önemlisi Kur'an-ı Kerim'in tespit ve tavsiyeleridir. Kur'an'ı kendi düşüncelerinin bir kaynağı olarak değerlendiren sufiler; bu kutsal kitabı sıkça okurken, bir yandan tefekkür eder, ayetlerin manâ ve sırları üzerinde düşünür ve yeni yorumlar getirirler. Gönül dünyalarına derinlik kazandıran bu düşünce, bazen bir taraftan risalelere bazen de hayata aktarılır.

Kur'an'ı çokça okuyan ve dinlemesini seven Ebu Abdullah Dani'nin zekât ve sadaka ayetine gelince bir şeyler çıkarıp yanındakilerden birine verdiği nakledilir¹. Önceleri 24 saatte iki kere hatmeden Ebu Abbas b. Atâ'nın dört yılda Kur'an'ın üçte biri sayılabilecek olan Enfâl sûresine kadar gelip, onu geçemeyişinin sebebini Kur'an'ı gönül dünyasıyla birleştirme düşüncesinde aramak gerekir². Şekkânî de aynı kaygı ile on bir yıl "Allah hiç bir şeye gücü yetmeyen bir kulu mesel getirdi "(Nahl 16/75) mealindeki ayetten öte geçememiştir³.

Sufilerin Kur'an'a zikr ve vird olarak bakmaları beraberinde ezberi getirmiştir. Kur'an ezberlemeyen kimselere tâbi olunmaz diyen Cüneyd'in⁴ yanı sıra Şeyh Muhammed Yemenî gibi Hafız-ı Kur'an olan sufiler de çoktur⁵.

Tasavvuf erbabının Kur'an'ı çok okuyuşlarının bir sebebi de ona ibâder anlayışıyla yaklaşmalarından kaynaklanmaktadır. Geceyi üçe ayırdığını ikisinde

¹ Lâmiî Çelebi, *age* s. 309

² Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 50

³ Kara, *ages*. 50

⁴ Kuşeyri, *age* s. 140

⁵ Lâmiî Çelebi, *age* s. 530

namaz kılp münâcatta bulunduğunu, diğerinde ise Kur'ân okuduğunu söyleyen Muzaffer Kırmanşahi'nin, meseleye bu açıdan baktığı anlaşılmaktadır¹.

Kelâbazi'nin naklettiğine göre; genç bir derviş Kur'ân okumayı ihmal ediyordu. Rüyasında gördüğü bir zât, 'eğer bana eza vermek istemiyorsan kitabımı oku' dedi². "Sufinin birine burada ünsiyet ve dostluk kurabileceğin biri var mı diye bir soru sorulmuştu. Sufi, evet! dedi. Elini Mushafa uzattı. Mushafı göğsüne koyduktan sonra 'işte bununla ünsiyet ediyorum' dedi³.

b. Semâvi Kitaplar

Yalnız kendi kutsal kitaplarıyla yetinmeyen sufiler, zaman zaman semâvî kitapları da okumayı ihmal etmemişlerdir. Tasavvufî kaynaklarda, Malik b. Dinar⁴) Hasan-ı Basri⁵ ve Abdullah b. Amr el-As'ın⁶ Tevrat'ı okuduğuna dair bilgiler vardır⁷. *Avârîf* sahibi de⁸ eserlerinde İncil'den cümlelere yer vermişlerdir. Vehb b. Münebbih⁹ ile Serî Sakatî de¹⁰ mukaddes kitapların okuyucularındandır.

c. Genel Kitaplar

Sufiler Kur'ân ve Semavî kitaplar dışında, gerek zâhiri ilimler üzerine gerekse Tasavvufa dair eserlere de ilgi duymuşlardır. Câmî; Şeyh Zeynüddin'in müridlerinden olan, Fusûs hayranı Derviş Ahmed'in, sufilerin sözlerini okuduğunu kaydeder¹¹. *Keşful-Mahcûb* adlı eserinde "Hikâyât-ı İrakiyân" dan bilgi veren Hucviri hiç şüphesiz bu eseri okumuş olmalıdır¹². "Garibu'l-Kur'an" Tefsirlerinden bölümler aktaran *Avârîf* sahibi için de aynı şey düşünülebilir¹³.

Bir gün medreseden gelirken bir amânın kendisine hangi kitabı okuduğunu sorması üzerine "falan kitabı" diye cevap veren¹⁴ Ebu Said Ebu'l-Hayr'ın otuz bin Arapça eser okuduğu rivayet edilir. Hâce Ubeydullahın da geceleri mum yakarak *Kadı Beydâvî* tefsirini mutalââ ettiği bilinmektedir¹⁵. Ebu Ali, Talebesi Kuşeyri'yi Sülemî'ye göndererek kendisinden bir kitap ister. Bunun üzerine Sülemî, Kuşeyri'ye başka bir

¹ Lâmiî Çelebi, *age* s. 263

² Kelâbazi, *age* s. 215

³ Kara, *Tasavvur ve Tarikatlar Tarihi*, s. 50

⁴ Kuşeyri, *age* s. 511

⁵ Attar, *age* s. 82-92

⁶ Suhreverdi, *age* s. 273

⁷ Kuşeyri, *age* s. 438

⁸ Suhreverdi, *age* s. 47

⁹ Suhreverdi, *age* s. 46

¹⁰ Kuşeyri, *age* s. 371; Attar, *age* s. 364

¹¹ Lâmiî Çelebi, *age* s. 549

¹² Hucviri, *age* s. 131

¹³ Suhreverdi, *age* s. 376

¹⁴ Attar, *age* s. 797

¹⁵ Lâmiî Çelebi, *age* s. 460

kitabı vererek şöyle der : "(Hocanın) istediği kitabı şu anda ben mütalâa etmekte ve yazmakta olduğum bir esere oradan beyitler nakletmekteyim"¹. Muhammed b. Eslem Tusi Nişâbur'a varınca, şehrin ortasına gelir. "Sirtında bir yün hırka, başında keçeden bir kulâh, omuzunda bir torba kitap vardır"². Câmî, Mevlânâ Celaleddin'in, Attar'ın kendisine verdiği *Esârü'l-me'adî* eseri hiç yanından ayırmadığını nakleder³.

B. KİTAP YAZAN SUFİLER

Tasavvufî dünyada yaygın olan ifâdelerden biri de şudur : "Tasavvuf kâl ilmi değil hâl ilmidir. "Sözle, lafla anlatılamıyan, kitap okuyarak risâleler yazarak öğretilemeyen bu ilim, bizzat yaşanarak kavranılır. Bunun tasavvufî muhitlerdeki ifâdesi şöyledir : "men lem yezûk lem yarîf/tatmayan bilmez/". Bununla birlikte, kitabın derviş kültüründe mühim bir yeri vardır. Burada şöyle bir soru akla gelebilir. İlk dönemlerden itibaren sohbetleriyle ve yazdıkları eserlerle kültür dünyasına renk veren mutasavvıflar; acaba Ne yazdılar ? Niçin, kim için ve nasıl yazdılar?

1. Ne Yazdılar?

a. Zahirî İlimlere Dair

aa. Tefsir

Tefsir ve hadis sufilerin en fazla meşgul oldukları ilimler arasında yer almaktadır. İlâhî Kitabı bir yandan zikir ve vird olarak ibâdet düşüncesiyle okuyan sufiler, diğer yandan, onu anlamaya ve yaşantıları içine sokmaya çalışmışlardır. Bu noktaya gelebilmek için, Kur'anî ilimler üzerine titizlikle eğilen sufiler; tasavvuf ve tefsir tarihi açısından mühim eserler kaleme almışlardır. Bu önem; sufilerin mukaddes kitabı kendi düşünceleri ve yaşadıkları haller doğrultusunda izah ve tefsir etmelerinden kaynaklanmaktadır. Pek çok mutasavvıf; Kur'an'ın bazı ayet ve surelerini gönül dünyalarında hissettikleri ilhamla tefsir etmişlerdir. Bu sadırıardan hasıl olan tefsirlere "işârî tefsir "ler adı verilmektedir. Tusteri, Kuşeyri, Kaşani ile kurulup gelişen bu sahanın en meşhur isimlerinden biri de İsmâîl Hakkı Bursevî'dir⁴.

ab. Hadis

Sufiler de diğer islâm âlimleri gibi Kur'an-ı Kerimden sonra ikinci kaynak olarak hadisi kabul etmişlerdir. Hadis ilminde, rivayet, okuma ezberle, meşgul olan

¹ Kuşeyri, *age* s. 131

² Attar, *age* s. 314

³ Lâmiî Çelebi, *age* s. 516

⁴ O'nun *Raḥul-Beyân* adlı tefsiri geniş olduğu için bu güne kadar Türkçeye kazandırılmamıştır. Sabuni tarafından *Tenzirul-ezhan* adlı ihtisarı Türkçeye çevrilmiştir (ist. 1995). Ayrıca bk. Ateş, Süleyman, *İşârî Tefsir Okulu* Ank. 1974

mutasavvıflar yanında bizzat eser veren sufiler de vardır. Her çeşit ilimde bilhassa âli rivayetler mevzuunda asrında parmakla gösterilen Nasrabadi, hadis ilmine dair eseri olan sufilerdendir¹. Bu sahada hizmet verenlerden biri de Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi'dir. Onun *Ramuzu'l-ehadis* adlı eseri bu gün de tasavvufi muhitlerde mühim bir tesir icra etmektedir.

ac. Edebiyat

Tekke; genellikle 'güzelliğin bilimi' diye tarif edilmekle beraber bu tarifi sınırlarını çoktan aşmış bir disiplin olan estetik'e olduğu kadar; edebiyata da meyletmıştır. Müstakil bir tekke şiirinin yanı sıra, Tasavvufi Edebiyat ifadesinin doğmasına sebep olan bu ilgi; gerek divan, gerek halk, gerekse son asır Türk edebiyatına büyük izler bırakmıştır.

Dervişlerin içine daldıkları dünyayı, aşkla, ateşle, gurbetle, daverle dolu terennümelerini dile getirdikleri şiirlere birkaç numune verilebilir. Sufilerin şairlerinden olan Ebu Ali Ruzbari vefat edeceği an şu beyti söylemiştir :

" *Cemâli hakkı için, başkasına muhabbet yollarında ben
Göz açıp-bakmadım asla yüzünü görmeden rüşen*"²

Abdolvahid b. Ali es-Seyyari'nin dayısı olan Ebu'l-Abbâs şöyle demiştir: "Eğer namazda Kur'an yerine şiir okumak caiz olsaydı; bu beyti okurdum:

*Umarım ben bu hâli dünyada
Ki görem bir cemâl-i âzâde*³

Şu rubâî *Bahru'l-Hakâyıksahibi* Necmeddin-i Râzi'nindir.

*"Bağrım gibi gerçi şemin dahi var dağı
Kan yaş akıtıp her dem yanar yüreği yağı
Ser-riştesi ama kim benden çok onun rüşen
Kim sıhhat ve cemiyet bulmuş ayağı bağı"*⁴

Nefehat sahibi; sufilerin birkaç dilde şiir söylediklerine dâir bir misâli şöyle nakleder. "Şeyh Ebu Said Ebu'l-Hayr'ın müridlerinden biri şöyle demiştir : 'Bir müddet Şeyh Ebu'l-Saidin yanında kaldım. Bağdat'a gitmek istedim. Bana Bağdat'a gittiğin zaman sana ne gördün ne fayda temin ettin dediklerinde ne diyeceksin. Bir yüz, bir

¹ Attar, *age* s. 460. İlk muellif sufilerden Kelâbâzi *Bahru'l-fevaid* adlı eserinde 223 hadisın şerhini yapmıştır. Bkz. Kelâbâzi, *age* s. 25 vd. Tasavvuf-Hadis munasebetleri için bkz. Aydınî, Abdullah, *Tasavvuf ve Hadis* İst. 1986. Yılmaz, H. Kâmil, *Tasavvufi Hadis Şerhleri* İst. 1990

² Lâmiî Çelebi, *age* s. 247-248. Vefat edeceği geceyi şiire ayıran bir başka sufi şair de Sultan Veled'dir:
*"Bu gece o gicedir ki alemden şâd
Kula beni iki âlemden ol hûda âzâde"*

³ Lâmiî Çelebi, *age* s. 195. Bu konuda sufilerden biri de şöyle diyor: "Namazda Kur'an'dan başka bir metin okumaya izin olsaydı *Hikem* okunurdu". Tekke Edebiyatı unsurları ve özellikleri için bkz. Güze, Abdurrahman, "Dini ve Tasavvufi Türk Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, III/234 vd.

⁴ Lâmiî Çelebi, *age* s. 491

sakal mı gördüm dersin dedi. Ben; Şeyh Şeyh ne buyurursa onu söylerim dedim
Buyurdu ki : Arapça bilen kimseye şu şu beyitleri oku :

*Dediler bir güneş Horasan'dan
Doğdu ki yok cemaline sanı
Dedim inkâr etmeyin mehasinini
Şemse muttali bilin Horasanı*

Arapça bilmeyen kimseye şu rubâiyi oku:

*Bir yeşilliksin ki bağ ve baharın süsüsün
Bir goncasın ki güller arasında yâdigârsın
Çin ve hafa ülkesine nakş ve süs nüshası
Şam ve Irak'a Ülkenin safa ve safahısın¹*

Diğer bütün şairler gibi ruhlarının ürperişlerini, hasretlerini ve rüyalarını söyleyen tekke şairleri arasında velûd olanlar da bilinmektedir. Benim altı binden fazla Arapça şiirim var diyen Ebu İsmail Herevî'nin, ezberinde yüz bin Arapça beyit olduğu nakledilir². Bu sahâmn en meşhur eserlerinden biri de; Mevlânâ'nın 26.000 beyitlik eseri *Mesnevî*'dir; bu konuda Türk, Arap, Fars ve Urdu edebiyatında yüzlerce-binlerce misâl verilebilir.

ad. Güfte

Derviş-şîir ilişkisinden bahsedip de kısaca da olsa derviş-güfte beste münâsebetine değinmemek, bir şeyleri eksik bırakmaktadır. Bu gün, elimizdeki tekke musıkisinin güftelerinin hemen hepsinin, sufilere ait olduğu söylenebilir. Bu konuda pek çok misâl getirilebilirse de burada bir-kaç tane vermekle yetinilecektir.

Hacı Bayram Veli'nin "bu gönüm "redifli coşkun şiiri; bu türün en güzel misâllerindendir.

*"Noldu bu gönüm n'oldu bu gönüm
Derd ü gamınla doldu bu gönüm
Yandı bu gönüm yandı bu gönüm
Yanmada derman buldu bu gönüm³*

Mevlevîler içinde hece ile ve Yunus tarzında ilâhî söyleyen ilk şair olan Adem Dede'nin ilâhisi meşhurdur.

*Derd ehli libâsını
Aşk ile giyen gelsün
Zehrini şeker gibi
Zevk ile yiye gelsün*

¹ Lâmiî Çelebi, *age*, s. 346-347

² Lâmiî Çelebi, *age*, s. 369-371

³ Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I/505

Hakka eremez kimse

Atlas ü libâs ile

Öz kendi eli ile

Camına kıyan gelsün

Eşrefoğlu'nun:

Aşkın odu ciğerimi;

Yaka geldi yaka gider

Garip başım bu sevdayı

Çeke geldi çeke gider¹

dörtlüğü de bu güne intikâl eden ilâhiler arasındadır. Toplumumuz asırlardır, tekke şairleri tarafından kaleme alınan güftelerin, yine tekke atmosferine ve zikir halkalarında bestelenen ilâhilerle gönül dünyalarını geliştirmişlerdir.

ae. Mektup

Sufiler; bir yandan okuyup araştırarak sohbet edip, diğer yandan risâle ve kitap kaleme alırken; zaman zaman birbirleri ile ve kendileri dışındakilere mektuplaşarak fikir alışverişi yapmışlar, etrafındakileri bu metotla eğitime yoluna gitmişlerdir. Klâsik kaynakların belirttiği meşhur mektuplaşmalardan biri; Cüneyd'le Ebu Bekir Kettâni arasında geçmiştir. Bu ikisi arasında bir mese lede mektuplar teâtî edilmiş, Kettâni vefat edince bu mektupları kimsenin eline vermeyin ve benim ile birlikte toprağa koyun' diye vasiyet etmiştir. Bunu duyan Cüneyd de aynı şeyi arzu ettiğini, mektupların kimsenin eline geçmemesini istediğini ifâde etmiştir³. Diğer bir rivâyete göre; Ebu Bekir Dineveri de Cüneyd'den bin mesele sormuş Cüneyd de hepsini cevaplandırarak ona göndermişti. Dineveri, vefâtının yaklaştığını anlayınca; o meselelere verilen cevapların tamamını yok edecek; vefat ettiği haberi kendisine ulaşan Cüneyd de, 'keşke yazdığım o cevapları yok etseydi' diyecektir⁴. Cüneyd; cevapların halkın veya sultanın eline geçmesinden değil, aksine sufilerin ellerine geç mesinden korktuğu için yok edilmesini arzu etmiştir. Sufilerin bu cevapları dükkan kurmalarından, o sözleri satarak, halkın verdiklerini kabul etmek istemelerinden korkmuştur⁵.

Mevlânâ Câmî'nin Hind hükümdarı Hâce Cihan'la nükteli mektupları vardır⁶. Cüneyd'le Ali b. Sehl İsfehâni⁷, yine Cüneyd'le Ebu Yakup Akta, Ebu Abdullah

¹ Banarlı, *age* II/701

² Banarlı, *age* I/508. Ayrıca bkz. Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler*, s. 244 vd.

³ Bkz. Ateş, Süleyman, *Cüneyd-i Bağdatî ve Mektupları*, s. 30

⁴ Attar, *age* s. 442

⁵ Lâmiî Çelebi, *age* s. 177-178

⁶ Lâmiî Çelebi, *age* s. 456-57

⁷ Attar, *age* s. 558

Muhammed Fazlî ile Osman Hiri, Aynu'l-Kudat'la Şeyh Ahmed arasında da hoş mektuplaşmalar olmuştur. Gazâlî'nin ve Muhammed Parsa'nın da dostlarına mektuplar gönderdikleri bilinmektedir¹. Dünyada Allahı gördüğünü iddia edenin sapık ve yalancı olduğunu anlatmak için Cüneyd mektuplar yazmıştır². Abdurrezzak Kaşani ile Rukneddin Alâüddeve Simnani, birbirine vahdet-i vücud'a ait mektuplar yazmışlardır³.

Bu mektupların nelerden bahsettiklerinin bir misâlini Beyazîd'dan nakle dilen şu menkıbede görmek mümkündür : Yahya b. Muas, ona yazdığı bir mektupta 'Ey Beyazîd! muhabbet deryasından bir katre içip mest olan (benim gibi) bir kimse hakkında ne dersin' diye sormuş, Beyazîd; ona yazdığı cevabî mektupta 'Muhabbet Şarabı haline gelen, âlemdeki bütün denizleri tümüyle içtiği halde, susuzluğundan feryad eden (benim gibi) bir kimse hakkında sen dersin' demişti⁴.

Örneklerini çoğaltabileceğimiz bu sahanın en meşhur eseri; şüphesiz İmam Rabbani'nin *Mektubatı*ye tanınan eseridir.

b. Tasavvufa Dair

Zahiri ilimlere dair pek çok eser veren sufilerin, kendi sahalarında çok değerli eserler verebilecekleri muhakkaktır. GAS Sahibi Fuat Sezgin'in tesbitlerine göre hicri 430 yılına kadar yaşayan sufi ve zahidlerden eser ve risale yazarların adedi 60 kadardır. Bunların meşhurları şöyle sıralanabilir⁵:

1. Fudayl b. İyaz
2. Hatemu'l-Esam
3. Ahmed b. Hadraveyh
4. Muhasibi
5. Yahya b. Muaz Razi
6. Bayezid-i Bisami
7. Ebu Said el-Harraz
8. Ebubekir el-Verrak
9. Sehl-i Tusteri
10. Cüneyd-i Bağdadî
11. Ebu'l-Huseyin Nuri
12. Hallac
13. Şibli
14. Nifferi

¹ Lâmiî Çelebi, *age* s. 181, 471, 534, 571

² Kelâbazi, *age* s. 73

³ Lâmiî Çelebi, *age* s. 537; Kara, *Tasavvuf ve Tarihî* s. 435. Bu gelenek devam etmektedir. Günümüzde "Mektubat"ı yayınlanan çağdaş bir derviş de Ahmed el-Haznevi'dir (İst. 1982)

⁴ Hucviri, *age* s. 298

⁵ Antar, *age* s. 477, 473 ; Hucviri, *age* s. 126, 240 ; Lâmiî Çelebi, *age* s. 471, 473 ; GAS

15. İbnu'l-Hafî
16. Serrac
17. Kelâbazi
18. Ebu Talib Mekki
19. Harkuşî
20. Hakim Tirmizi

XIV asır içinde sufiler evrad-ezkâr kitaplarından vahdet-i vücudun en tartışmalı konularına kadar çok geniş bir alanda ve muhtelif dillerde binlerce esere imza atmışlar; tercüme ve şerh faaliyetleriyle bu kültür dünyasına katkıda bulunmuşlardır.

c. Sufi-Güzel Sanat ilişkileri

Dinin; iç âlemle, dolayısıyla sanat dünyasıyla olan ilişkisi bilinmektedir. "Türk-İslâm medreseleri dinî ve insani ilimlerde asrının bütün imkânlarını ortaya koyarken, tekke ve dergâhlarda halk eğitimi ile beraber dinî sınırlar içinde güzel sanatların merkezi ve koruyucusu olmuştur. Bu yüzden din ve güzel sanat ilişkilerini, dergâhlar ve güzel sanat ilişkileri olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Çünkü bu noktada tekkenin yerini tutabilecek ikinci bir müessese yoktur"¹.

2. Niçin Yazdılar?

Sufilerin ilk yıllardan itibaren risaleler kaleme aldıkları bilinmektedir. Bu eserlerin bir kısmı bu güne ulaşmadıysa da, bunların Tasavvuf kültürünün oluşmasında ve gelişmesinde büyük katkılarda bulunduğu muhakkaktır. Burada şöyle bir soru sorulabilir. Bir yandan bazı sufiler kitaplarını atmak yutmak veya gömmek suretiyle imhâ ederken, öte yandan diğer sufiler kitap, risâle, mektup kaleme almışlardır. Niçin? Bu sorunun cevabını, sufilerin kendi ifâdelerinde arayabiliriz.

a. İçinde Bulundukları Hallerin Tesiri ile Yazan Sufiler

Yazdığı eserlerinde bir harfî bile düşünerek yazmadığını, kendisine eser isnad edilsin diye de eline kalem almadığını söyleyen Hâkim Tirmizi niçin yazdığını şöyle ifade etmiştir. "Vaktim ve hâlim şiddetlenip bana galebe çalınca telifle teselli bulurdum"².

b. Aşk-Ayrılık Tesiriyle Yazan Sufiler

Bilindiği gibi aşk; tasavvuf kültürünün vazgeçilmez unsurlarından biridir. Aşırı ve şiddetli sevgi anlamında kullanılan bu Arapça kelime, çoğu zaman sufileri hallerden

¹ Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler*, s. 229

² Kuşeyri, *age* s. 149; Antar, *age* s. 541

hallere sokmuş, kimi zaman sahibini mecnuna çevirirken, bazan da onu telifle zorlamıştır. Gerek içine daldıkları vuslat neşesi, gerekse düştükleri ayrılık acısıyla sahralara düşen sufiler yok ! olduğu gibi, bu hâletin tesiri ile kaleme sarılan tasavvuf erbâbı da vardır. Yazdığı divâna bile *Divân-ı Şemsî* adını veren Mevlânâ'nın, müridi Tebrizi'den ayrı düşmesinin psikolojisi, bu kanunun en çarpıcı misâllerinden biridir.

c. Tasavvufu Tanıtmak ve Savunmak İçin Yazan Sufiler

Kimi zaman içinde bulundukları hallerin tesiri ile telife yaklaşan sufiler; bazan da toplumu irşâd gayesiyle kaleme sarılmışlardır; bir yandan tasavvufu tanıtmaya, sufi taifesini çoğaltmaya yönelik derviş yazarlar, diğer yandan tasavvufu ve sufileri savunmuşlardır.

Tasavvuf erbâbı sufilerin kitab ve sünnetten uzak olduklarını iddia eden zümreye karşı, onları müdafaya çalıştıkları gibi, sufi taifesine benzemeye çalışan, fakat halleri onların hallerinden farklı olup, davranışları bozuk olan şahısların sayısının çoğalması üzerine, gerçek tasavvuf erbâbını müddeilerden ayırmayı hedefleyen çalışmalar yapmışlardır. Kitabının ön sözünde "sufi taifesinin doğruluğuna inanışım ve onlara olan sevgim sebebiyle, onların şerefli halini Allah'ın mihnet ve ihsanını gerçekleştirmeye sebep olan kitab ve sünnete bağlı yollarını bilişim, beni bu taifeyi müdafaya, tasavvufun âdab ve hakikatlarını bölümler halinde anlatan bir eser yazmaya sevk etti" diyen *Avârî*'sahibine göre merasimden ibaret olan taklitçi sufiler, halkın kalplerine gerçek tasavvuf erbâbı hakkında suizan etmektedirler¹. Sahtekâr sufilerin hallerinden şikayet eden Kuşeyri; *Risâlesini* aynı gaye ile yazdığını söylemiş, eserleriyle tasavvuf yolunu tashih etmeye çalıştığını ifade etmiştir: "Burada bunları bahis konusu etmemizden maksat, sufilerin şeriata tazim ve saygı konusunda birleşiklerine, riyâzetin çeşitli yollarına, sülûk ile vasıflandıklarına, sünnete tâbi olma esasına riâyet ettiklerine, dini edeb ve hükümlerden hiçbirini ihlâl etmediklerine, mücâhede ve muâmele sahibi olmayanların , sülûk ve tarikatını vera ve takva esası üzerine etmeyenlerin iddia ettikleri hususlarda Hak Sübhanehu ve Teâlâya iftira etmekte olduklarına, davalarında fitneye düştüklerine, hem kendilerini helâk ettiklerine, hem de kendilerine aldanarak bâtil sözlerine meyledenlerin helâk olmalarına vasıta olduklarına dair ittifak ettiklerine işaret etmektir"².

Tasavvuf yolunun tanıtılmasını amaçlayan sufi yazarlardan biri de, Hucviri'dir. Tasavvufu red ve inkâr edenlere maksatlarını soran Hucviri; "Şayet münkirler sadece ismi inkâr ediyorsa; bunda endişe edilecek bir şey yoktur. Zira tesmiyelerde ve adlandırmalarda manalar garib ve yabancı olurlar, eğer onlar bu manaların kendisini

¹ Suhreverdî, *age* s. 3

² Kuşeyri, *age* s. 175

inkâr ediyorlarsa; o takdirde de Peygamberin sanatının tümünü ve onun bütün güzel hasletlerini inkâr etmiş olurlar"¹ demektedir. Eserine *et-Taarruf li mezheb-i ehli'l-Tasavvuf* ismini veren ve bu isimle kitabı niçin yazdığını anlatmak istediğini söyleyen Kelâbâzî ise konuyu şöyle izâh etmektedir. "Tasavvuf hakikatını bilenler bir köşeye çekilerek bildikleri şeylerin ehil olmayanlara geçmesi konusunda cimrilik yaptı. Bu yolu tanıtmaya yetkisine sahip olanlar sükût etti. Anlatılan durumun neticesi olarak, gönüller tasavvuftan nefret etti. Vicdanlar, sufilerden hoşlanmaz oldu. Bu durumun sonucu olarak ne ilim ne âlim kaldı. Bu yolu anlatanlar da bu yola göre hareket edenler de ortadan kayboldu. Câhiller âlim, âlimler zelil hale geldi. Bu durum, beni bu kitapla tasavvuf yolunun vasıflarını tesbit etmeye, bu mezhebi açıklamaya ve sufilerin gidişatını anlatmaya sevk etti"².

d. Dervişlerin Israrı Üzerine Yazan Sufiler

Sufileri sevk eden bir başka sebep de dervişlerin ısrarıdır. *Nefâhat*'da geçen bir rivayete göre *Mesnevî*'nin nazmına sebep, Çelebi Hüsameddin'in Mevlâna'dan esrar-ı gazeliyatının çokluğunu istemesidir³.

e. Feyz ve Dua Elde Etmek İçin Yazan Sufiler

Tasavvuf erbabının telife yönelmesinin ortak sebeplerinden biri dua ve bunun neticesinde feyz elde etmek, bu yolla Allah'ın rızasını kazanmaktır. Kuşeyri, "Kerem sahibi olan Allah'ın lütfunu ve ihsanına nail olmak "için yazdığını söylerken", *Keşfü'l-Mahcûb* sahibi de kendisi için dua edilmesi suretiyle sevaba nail olmayı umduğunu ifade etmiştir⁴. İzzeddin Mahmud Kâşî, *Kaside-i Taiyyeyi* şerh etmekteki maksadlarından birinin kendisinin bu yolla yeni feyizlere nail olmayı temin etmek olduğunu kaydetmiştir⁵.

f. Hastalık ve Dertlere Şifâ Olmak İçin Yazan Sufiler

Zaman zaman feyz duâ ve berekete ulaşmak için kaleme sarılan sufiler; bazan da başkalarının hastalık ve dertlerine şifâ ve derman olmak için yazmışlardır. Molla Camî'nin naklettiği bilgiye göre; "Üstad Ebu Salih-ki şeyhin kiraat edenin idi hastalandı. Şeyh Ebu Said Ebi'l Hayr; Ebu Bekr-i Müeddeb'i çağırıp 'bir divit, bir kalem ve kâğıt parçası getir de Ebu Salih için bir şey yazayım' dedi. Ebu Bekr Müeddeb divit kalem ve kâğıt getirdi. Şeyh ona bir rubâî yazdırdı. Ebu Bekr Müeddeb bu rubaiyi

¹ Hucviri, *age* s. 124

² Kelâbâzî, *age* s. 49

³ Lâmiî Çelebi, *age* s. 523

⁴ Kuşeyri, *age* s. 96

⁵ Hucviri, *age* s. 394

⁶ Lâmiî Çelebi, *age* s. 535-36

yazdı. Gidip Ebu Salih'e iletti. Boynunu bağladılar. Derhal iyi oldu. Ve o gün yürüyüp dışarıya çıktı"¹.

3. Nasıl Yazdılar ve Kimler İçin Yazdılar?

a. Açık ve Rumuzlu

"Süfîler nasıl yazdılar?" sorusunun cevabını yine "süfîler kim için yazdılar" sorusunun cevabında aramak yerinde olacaktır.

Tasavvuf klâsiklerine bakıldığında zaman zaman açık bir dille yazan süfîlerin, bazan da rumuzlu ifâdeier kullanmış oldukları görülmektedir. Burada şöyle bir soru sorulabilir : Süfîler "Niçin "ya da "kim için" açık yahut rumuzlu yazmışlardı? Onları bazan "sembolik" bazan da" açık "yazmaya sevk eden sebepler" nefer "yahut" kimler"di?

b. Süfî Olmayanlar ve Süfîler İçin

Bir önceki konuda değinildiği üzere, süfîlerin şer'i çizgiden dışarı çıkıkları iddiasına karşı onları savunan müellif süfîler; hiç şüphesiz eserlerini süfî olmayanlar için yazmışlardır. Yalancı sofulardan gerçek süfîleri ayırt etmek isteyen süfî yazarlar; halkın gözünde küçülen tasavvuf ve taraftarlarını temize çıkarmak için eserler kaleme almışlardır. Böylece bir taraftan âdetâ dış güvenliği temin eden süfîler, diğer yandan kendileri için yalnız süfî olanların anlayacağı, özel, rumuzlu ve sembollerle dolu bir dille de eserler yazarak, kendi iç inkişaflarını sağlamaya çalışmışlardır. "Tatmayan bilmez" tesbitinin bir ifâdesi sayılabilecek olan bu yaklaşımla kaleme alınan eserler ise bizzat bu hayatı yaşayan "hâl ehli" içindir.

Denilebilir ki bir yandan açık bir dille yazan süfîlerin, diğer yandan rumuzlu ifâdeier kullanmış olmalarının, onların "kim için" yazmış oldukları meselesi ile bağlantısı vardır. Eserlerini açık bir dille, sade, anlaşılır bir üslubla kaleme alan süfîler; bunu kendileri dışındaki süfî olmayanlar için yaparken; gizli ifâdeierle özel ıstılahlarla da ortak bir hayatı ve düşüncüyü paylaşıkları süfî arkadaşları için yazmışlardır. Kanaatimizce süfîlerin dışındakiler için yazılanlar bir yandan süfîlere taraftar bulma çabasını güderken; diğer yandan tasavvufu karalayanlara karşı, onu savunma ve temize çıkarma amacını taşımaktadır. Süfîlerin gönüldaşları için yazmalarının sebeplerinden biri ise tasavvufu statik olmaktan kurtararak, kendi içinde aşkın ve yenilikçi bir konuma getirmektir.

¹ Lâmiî Çelebi, *age* s. 344

c. Tasavvuf Tarihini Kim Yazdı?

Tasavvuf ve tarikalar tarihinin kaynakları, sufiler tarafından kaleme alınmıştır. Muhasibî, Serrac, Kelâbâzî, Ebu Talib Mekki, Kuşeyrî, Herevî, Hakim Tirmizî, Gazalî, İbn Arabî, Mevlânâ, Kaşanî, Baklî, İskenderî, Şa'rânî gibi yazar sufiler ve eserleri olmasaydı tasavvuf tarihleri kaleme alınabilir miydi? Geçen asırla birlikte tarikatları daha sistematik olarak ele alan dervişler ortaya çıkmıştır. Harîrizade Kemâleddin Efendî'nin (öl. 1881) Arapça olarak kaleme aldığı *Tibyanu Vesaili'l-Hakaik* adlı kitabı bu sahanın vazgeçilmez eseridir¹.

Hüseyin Vassaf'ın (öl. 1924) *Sefîne-i Evliya* adını taşıyan eseri ise tarikatlar tarihinin Türkçe yazılan en geniş eseridir². Bu sahaya emeği geçen bir diğer derviş de *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyenin* yazarı Sadık Vîcdanî'dir³. Darülfünun İlahiyat Fakültesi'nde Tasavvuf Tarihi hocalığı yapan ve bu isimle bir eserin sahibi olan Mehmed Ali Aym'nin de Nakşibendî olduğu bilinmektedir⁴.

II. KİTABA OLUMSUZ BAKIŞ

A. KİTAP OKUMAYAN SUFİLER

Maddî âlemde ve dünya işlerinde aklı ve tecrübeyi tartışmasız rehber kabul eden sufilere göre; hakikat, akli istidlâllere ve mantıki kıyaslara dayanarak aranılmaz. Aranılsa bulunamaz⁵. Bu genel prensibin bir sonucu olarak, zaman zaman zâhiri ilme olumsuz tavır alan bazı sufilerin kitap okumadıkları, okuyanları da ya uyardıkları ya hui da kınadıkları görülmektedir.

Nefahattan gelen bir bilgiye göre Ebu Fadl Hasan'ın yanına gelen Şeyh Lokmân-ı Serahsî elindeki kitabı görünce bu kitapta ne arıyorsun diye çıkışır. Bunun üzerine fadl kendisine şu cevabı verir. "— sen kitap okumayı terkederek neyi arıyorsan ben de kitap okumakla onu arıyorum"⁶.

Yine *Nefahattan* nakledildiğine göre Şeyhlerden birinin devamlı olarak İbn Arabî'nin musannafatını okumaktan men ettiğini, hatta Mevlâna Nureddin Hakim'in ve Mevlânâ Bedreddin'in *Fusus*u ders olarak okuttuğunu işitince geceleyin varıp o nesneyi ellerinden alıp, parçaladığını nakleder⁷.

¹ Süleymaniye Ktp. Farih Kit. nu. 430-34

² Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, nu. 2305-2309

³ İst. 1338

⁴ İst. 1341

⁵ Uludağ, *İslâm Düşüncesinin Yapısı*, s. 151

⁶ Arar, *age* s. 812

⁷ Lâmiî Çelebi, *age* s.

Sufilerin zaman zaman kitap okumaktan uzak durmalarının sebebini; onların akla değil kalbe, ilme değil ilham ve keşfe önem vermelerinde aramak gerekir¹. Buna göre sufiler, nakil ve rivayete dayanan selefiye kadar, hatta onlardan daha çok nazar ve istidlâle dayanan kelâmcıları tenkit etmişlerdir. Zira onlara göre ilâhî hakikatler ve varlığın sırrı, akılla kavranamayacak kadar ince ve gizlidir. Mevlâna bu gerçeği şöyle dile getirir:

O kavl-ü fil-yar-ı mâ beved

Çu be hükm-i hâl âyed la beved

(Beşeri akıl söz ve işlerimizde bize yardımcıdır. ama hâl bahsine gelince değeri sıfır olur².)

Bir süre Kelâm ilmi ile meşgul olduktan sonra bu yolla ilâhî gerçeğin kavranamayacağına kanâat getirerek, tasavvufa intisab eden Gazâlî ise bu konuda şöyle der : "Kelâm ve cedelden son derece sakınmak gerekir. Zirâ Kelâm ve cedel gibi ilimlerin, karıştırdığı düzenlediğinden, bozduğu düzelttiğinden daha fazladır"³.

Tasavvuf erbabının kitapla mücadelelerinde mühim bir rol de dilbilgisi faktorüdür. "Çok eski zamanlara kadar giden bir telâkkiye göre bir adamın dinî bilgilerdeki ehliyeti Arap dili grameri ve edebiyatını vukufıyla ölçülürdü"⁴. Bu telâkkiye karşı çıkan sufiler, hakikatın sadece gönülde bulunacağını, onun da kitaplarda yazılamayacağını savunarak, asıl okunması gereken kitabın kalb ve onun semeresi olan aşk olduğunu vurgulamışlardır⁵.

Bu konuda Kasım b. Muhayymıra "Arapçanın evveli kibir ve gurur, sonu azgınlık ve hak tanımazlıktır" derken başka biri de "halkı hor ve hakir görmek isteyen Arapça öğrensin demiştir." (4) Mevlâna'nın bu konuda verdiği örnek çok meşhurdur. "Bir nahiv âlimi bir gemide yolculuk yapıyordu. Kaptana yaklaştı ve : 'İlm-i nahvi (dilbilgisi) biliyor musun?' dedi. Kaptan 'Hayır' deyince nahiv âlimi 'eyvah ömrünün yarısı boşa gitmiş' dedi. Biraz sonra korkunç bir fırtına çıktı. Bu sefer kaptan, nahivciye 'yüzme biliyor musun?' diye sordu. 'Hayır' cevabını alınca 'eyvah, ömrünün hepsi boşa gitti' dedi⁶.

¹ Bununla birlikte sufilerin karşı çıktıkları aklın hissi ve maddi âlemle ilgili olan tecrübi ve tabii akıl olmadığını; bu âlemin ötesine ait hükümler verme ve ilâhî hakikati idrak etme iddiasında olan nazarı ve metafizik akıl

olduğunu unutmamak gerekir. bak. Uludağ, *age* S. 151

² Uludağ, *age* s. 151, 157

³ Uludağ, *age* s. 159

⁴ Uludağ, *age* s. 165

⁵ Yunus Emre bunu meşhur mısralarıyla dile getirdi.

İlim had göz hicâbudur dünya ahret hesabıdır

Kitab had ısk kitabıdır bu okunan varak nedir

bk. Yunus Emre, *age* s. 25

⁶ Uludağ, *age* s. 166

B. KİTAP YAZMAYAN SUFİLER

Ana gayesi insan-ı kâmil yetiştirmek olan tasavvuf, bir yandan kütüphaneler dolusu kitaba konu olurken, diğer taraftan bazı sufilerce iltifat görmemiş, zaman zaman önemsizliği hattâ lüzumsuzluğu üzerinde görüşler beyan edilmiştir. Burada ortaya çıkan umumî manzara şöyledir: Bir yanda yüzlerce esere imza atan sufiler, diğer yanda kitap yazmayan hattâ yazılmış bir kitabı atan, yakan, yahut da kendi yazdığı veya sahip olduğu kitapları toprağa gömen dervişler.

1. Niçin Yazmadılar?

a. Yazmamamak

Hiç şüphesiz insan, başarılarının bir kısmını kendi azim ve çalışmalarıyla elde etmişse de, bazı yükselişlerini yaratılıştan getirdiği kabiliyyet ve meziyyetlere borçludur. Alışagelmiş bir tavıra göre muskî heykel ve şiir gibi sanatlarla uğraşan insanlar yaratılıştan gelen içsel kabiliyetlerini inkâr etmezler.

Eli kalem tutmak, yazar çizerek olmak için de çalışmanın, gayretin yanı sıra bir kabiliyyete ihtiyaç vardır. Konuya bu zâviyeden bakıldığında bazı sufilerin "yazmadıklarını" değil "yazamadıklarını" görürüz.

b. Ümmî Olmak

Okuma-yazma bilmeyen ümmî sufilerin kitap yazmamaları da tabii bir olaydır. Bu gönül adamlarından biri "Ben ümmî bir kişiyim. Hak Tealâ bana her ne vermişse minnet etmemiştir. Ama kendi ilmini bana verdi ve bunu minnet etti" diyen Ebu Hasan Harakânî'dir¹. Müemmil Hassas ile Ahmed-i Namukî'nin ve Şeyh Ebu Ali Seyyah'ın² da ümmî oldukları bilinmektedir. Bu özelliklere sahip olan sufiler kaleminden geçip kelâma sarılmışlar, islâmî düşünceyi yaymak için sohbet yolunu seçmişlerdir.

c. Dilin Yetersizliği

Sufilerin kaleminden kaçmalarının en önemli sebeplerinden biri, dilin yetersizliği yanı sıra tasavvufu oluşturan esasların anlatılamaz olmasıdır. Zirâ "Onların ilmi sağlam hâl ile gerçekleşen manevî bir zevktir. Özü güzel sözlerle anlatılabilen bir durum değildir. Çünkü ilm-i tasavvuf, saf gönüllere ihlâşlı kalblere inen Rabbânî bir Hak vergisidir. İşaretle onun kühüne varılamaz. İbarelerle kalbe sığdırılamaz"³. "Bütün bu ilimler zevk ile anlaşılan ilimler olduğundan onlara ancak zevk ile tatmak ve vicdani

¹ Attar, *age* s. 674

² Lâmiî Çelebi, *age* s. 286, 331, 392

³ Suhreverdi, *age* s. 3-4

olarak yaşamak sureti ile ulaşılır. Dışarıdan bakmakla değil, bunlar tatlı ve şeker gibidir. Anlatmakla tadına varılmaz. Ancak tadan bilir"¹.

Bunu Yunus Emre mısralarda şöyle dile getirir.

*ilmile hikmet ile kimse ırmez bu sırta
Bu bir acâyib sırdur ilme kitâba sığmaz*

*Ben bir kitâb okudum kalem anı yazmadı
Mürekkebi eylerisem yitmeye yedi deniz*

*Alimler kitab düzer karayı aka yazar
Gönüllerde yazılar bu kitâbın süresî*

Elinde bir tomar kâğıt bulunan bir pîr, Ebu Hasan Harakani'ye kâğıtları göstererek; 'Ben buradan bahsediyorum. Sen nereden bahsediyorsun' deyince, Harakani şu cevabı verir : 'Benim vaktim öyle bir vakittir ki; söze ve kelimeye sığmaz'³. Bu konuda şeyhlerden biri "hâlden suâl muhâldir " diyerek meseleyi izah ederken⁴, Harakani de konuya şöyle yaklaşır. "Halden haber yoktur. Olursa O hâl değil ilim olur"⁵.

Sufiler dille anlatılamayan bu makamlara nasıl geldiklerini şöyle dile getirmişlerdir: Ebu Hasan Harakani: "Kendime doydum. O vakit kendimi suya attım, boğulmadım. Ateşe verdim yanmadım. Halkın yediklerini dört ay iki gün yemekten el çektim. Ölmedim. Acizlik eşiğine baş koydum. Bunun üzerine kapı açıldı ve dille anlatılmayacak bir makama geldim"⁶.

Ebu Ali : "Bir adam bana geldi ve : Seni ziyaret için çok uzak bir yerden geliyorum dedi. Ona dedim ki: Benden öğrenmek istediğin tasavvuf ilmi uzun mesafeler katetmek ve yolculuğun sıkıntılarına katlanmakla elde edilemez. Bir adım bile olsa nefsinden ayrıl ki maksadın hasıl olsun"⁷.

Cüneyd'e 'Bu ilmi nereden tahsil ettin? diye sorulduğunda evinin merdivenlerini işaret ederek şu cevabı verir. Şu basamakların altında otuz yıl Allah'ın huzurunda oturarak!⁸ Tasavvufun söze sığmamasının nedenlerinden biri Onun ekseriyetle içe dönük oluşu, Seyrine gönülde başlayıp gönülde nihâyete erişidir. Bu yuzden "O Ahlâktır, Ulûm ve Rusûm değildir"⁹. "Bir hakikattir Onun Resmi ve şekli yoktur"¹⁰.

¹ Suhreverdi, *age* s. 41

² Yunus Emre, *age* s. 57, 61, 209

³ Attar, *age* s. 685

⁴ Hucviri, *age* s. 521

⁵ Attar, *age* s. 703

⁶ Attar, *age* s. 690

⁷ Kuşeyri, *age* s. 241

⁸ Kuşeyri, *age* s. 140

⁹ Hucviri, *age* s. 122

¹⁰ Hucviri, *age* s. 118

Bununla birlikte hemen her dönem tasavvufun hakikatinin kaybolduğunu, geride kalanın sadece ismi olduğunu söyleyen sufiler çıkagelmiştir.

Ebu Hasan Bûşencî bunu şöyle ifade eder. "Bu gün Tasavvuf, hakikatı olmayan bir isimdir. Daha evvel ismi olmayan bir hakikat idi"¹. Tasavvufun sırlarının anlatılamayacağını savunanlardan biri olan Kelâbâzî'nin; kaleme aldığı eserinde "(Tasavvuf Yolu) soru-cevap, kitap-risâle şekline dönüşmüştür. Yaşamır olmaktan çıkmış söylenir ve yazılır bir duruma gelmiştir" demesi de, konuya dair enteresan bir misâldir².

Dilin yetersiz oluşu, sözün asla maksada ulaşamayacağı görüşü beraberinde "sükût"u getirmiştir. Pek çok sufi tarafından bir konuşma çeşidi olarak değerlendirilen sükût; kelimeden uzak, özün konuşmasıdır. Bu görüşü; *Divânında*:

Can râzını can bile can virmez râzın dile

mısralarıyla dile getiren Yunus Emre bir başka yerde :

*Söylememek harcı söylemeğin hasıdır*³

diyerek sükûtun en güzel konuşma şekli olduğunu vurgulamıştır.

Deprenmeden dil dudak sözü işiten gelsin

diyen Eşrefoğlu da aynı gerçeği dile getirmektedir"⁴.

"Gönül çeşmesinin açılması için, ilk önce lisan çeşmesinin kapatılması lâzımdır⁵. Zirâ "söz felâketir"⁶ "Aklı sarhoş eden şarap gibidir. Bir kimse bu şarabı içmeye müptelâ olsa, asla bir daha onu terketmez"⁷.

Ebu Bekir Vasîtî meseleyi şu şekilde açıklar. "Nasıl kadınların hayzı varsa, müridlerin de irâde yolunda hayızları vardır. Müridlerin yolundaki hayız konuşmaktan vâki olur"⁸.

d. Tasavvufî İstılahların Yaşamaya Yönelik Oluşu

"Her ilmin ve her sistemin kendine özgü terimleri olduğu ve bu terimlerin zaman içinde çoğalıp geliştiği bilinen bir durumdur"⁹. Tasavvuf da kendi içindeki değişme ve ıstılahlarla birlikte gelişmiş, Bir taraftan sınırlarını genişletirken öbür yandan muhtevasını zenginleştirmiştir.

¹ Hucviri, *age* s. 123; Lâmiî Çelebi, *age* s. 270

² Kelâbâzî, *age* s. 49

³ Yunus Emre, *age* s. 26

⁴ Eşrefoğlu, *Divân* s. 159

⁵ Attar, *age* s. 741

⁶ Kuşeyri, *age* s. 259

⁷ Hucviri, *age* s. 503

⁸ Attar, *age* s. 741

⁹ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 27

Tasavvuf ıstılahlarının en önemli; özelliği yaşanmaya yönelik oluşlarıdır. Bu ıstılahların, 'tasavvufun anlatılamaz' oluşuna önemli bir faktör olarak katkıda bulunduklarını göstermektedir.

Divânında;

*"Okusan bin cild kitabı eylesen bin yıl amel
Marifetten zerre takmaz kalbine gel etme nâz"*

diyerek Tasavvufî ıstılahlar içinde mühim bir yeri olan marifetin tahsil edilemeyeceğini vurgulayan Kuddusi, bir başka beytinde ise şöyle der :

*"Yüz yıl okusan Marifet ehli olamazsın
Aşk olana dide-i ırfânı açıldı"¹*

Bu konuda Ceriri: "Tevhid ilmi için Tevhid dilinden başka bir ifâde vasıtası yoktur"² derken Eşrefoğlu aynı meseleyi şöyle dile getirir:

*"Tevhidi muhkem eyle canda sen
Dimegil Tevhidi anak dilde sen"³*

Bu görüşle ilgili olarak sufînin biri şöyle der : "Vecd kâın ateşidir. sözle anlatılamaz"⁴.

Tasavvufta meselenin en güzel ve zor yeri olan "aşk"da anlatılamayanlar arasındadır. Zira "aşk dilini yine âşıklar bilir"⁵.

*"Sanmagıl bu aşkı sen kâğıttadır.
Aşkı kâğıtta diyenler mürdedir
Aşkı yazmadı kalem ve ârây-ı fakih
Aşk ezelde can ile perverdedir"*

*"Aşkı isteme kitapta ey faki
Bu kitapta aşk yoktur ey Dost Hakkı
Bulmayanın aşkı kıyl ü kal ile
Var gerek âlem yüzün yüz yıl oku"⁶*

e. Yanlış Anlaşılma Düşüncesi

Tasavvufla ilgili eserlere baktığımızda sufîlerin bazı hakikatleri gizlediklerini, halkın duymasını arzu etmedikleri şeyleri söze dökmediklerini görüyoruz. Bunun nedenlerinden biri; hiç şüphesiz dervişlerin sözlerinin, cahil halk tarafından

¹ Kuddusi, *age* s. 114, 320

² Kuşeyri, *age* s. 474

³ Eşrefoğlu, *age* s. 216.

⁴ Suhreverdî, *age* s. 247

⁵ Eşrefoğlu, *age* s. 241

⁶ Eşrefoğlu, *age* s. 240-241

anlaşılamıyacağı ya da yanlış anlaşılacağı endişesidir. Eşrefoğlu bunu kendi kendine şöyle tembihler

"Sükût et Eşrefoğlu Rûmî tınma

Bu remzi anlamaz hısyâr hergiz"

Derviş Rûmî bir başka beyte konuyu şöyle dile getirir:

"Dervişlerin sözünü ferîştehler anlamaz

Dört kitabı cem'eder lisâm dervişlerin"

Meşhur sufilerden Cüneyd şöyle der : "yirmi yıl bu ilmin sathından ve kenarından bahsettim. Derinliklerine dalmadım. Zor anlaşılan tarafları hakkında hiç bir şey söylemedim. Çünkü bu hususta söz söylemekten dil menolunmuş, onu idrâkten kalp mahrum bırakılmıştır". Nitekim zahir ulemamın da bazıları Ebu Said Harraz'ı reddederek kendisini küfre nisbet etmişler. eserlerinde gördükleri bazı ifâdelerin manâlarını müftüler dahi anlamaktan aciz kalmışlardır. *Tezkiresahibinin* naklettiğine göre birçok telifi olan Muhammed b. Ali'nin Tirmiz'de sözünü anlayacak kimse bulunmadığından, şehir halkı ona sırt çevirmiştir. Ebu Vasıtî hakkında derler ki : "Onu tam yetmiş şehirden ihraç etmişlerdir. Hangi şehre gitse; oradan kapı dışarı ederlerdi. Bâver'd'e gelince oraya yeleşti. Bâver'd'in halkı etrâfına toplanmışlardı. Ama sözlerini anlayamıyorlardı. O yüzden buradanda ayrılıp Merv'e gitmesine yol açan bir hadise vukû geldi"².

Bununla birlikte bu setr etme avâm içindir. Arif olana gizli olan birşey yoktur. Niyazi-i Mısri'nin tesbiti şöyledir:

Zat-ı Hak'da mahrem-i irfan olan anlar bizi

İlm-i sırda bahr-i bi-payân olan anlar bizi³

"Dahi gönül sözü çoktur

Eğer desem anı olmaz

Ne hâcet söylemek ummâ

Bilir ârif ki ol nedir⁴

"Bu bir ilm-i ledünnî kim bilen dimez diyen bilmez

Bilir ârif bu ilmi kim yürü anı menenden sor⁵

Bu endişeyle ilgili olarak sufiler niçin söylemediler ya da yazmadılar sorusuna verilecek cevaplardan biri de şudur: Mansur olanı asarlar.

¹ Eşrefoğlu, *age* s. 156, 211

² Attar, *age* s. 442, 477, 539, 735

³ *Divan*, 200

⁴ Eşrefoğlu, *age* s. 181

⁵ Kuddusî, *age* s. 99

"Şeriat edebinden korkarım söylemeğe
Yağisa eydeyidüm dahi ayruksı haber"

"Zihar iy Yunus gördüm dimegil
O da yakarlar gördüm diyeni"

"İlm-i hikmet okuyanlar ıskdan ferâgatdır bunlar
Mansur oldum asun beni her dillerde söyleneyin"

f. Şöhret Afettir

Şöhret olmak sufilerin uzak kalmak istedikleri bir makamdır. Şöhret den korunmak için kimi zaman uzletî tercih eden sufiler bazan kendilerini bulundukları hâlden daha aşağıda göstermişler , bazan da bu duygunun içine düşüvermek endişesiyle söylememişler, yazmamışlardır. "Şibli kendisinden nasihat isteyen birisine 'yalnızlığı iltizam et, halka ismini unuttur'" der². Bunun nedeni gayet açıktır:

"Çek mezellet dârına kibr ü kine verme amân
Şöhreti ko külli şöhret oldu âfet tâ ebed"³

g. Her Şeyi Terk

Sufilerin "Terk-i dünya terk-i ukba terk-i hestî terk-i terk" ifadeleriyle dile gelen, gönü her şeyden uzaklaşıp yalnızca Allah'a yönelme eğilimine de; sufi tairfesini kalemden uzaklaştıran bir sebep olarak bakılabilir.

h. Yapamadığını Söylememek, Söylediğini Yapmak

Bir başka sebep de kişinin söyleyeceği sözün karşılığının kendinde olması zorunluluğudur. Zira öteden beri yapmadığını söylemek, yapamayacağını tavsiye etmek, sözü fesada uğratan sebeplerden biri olarak kabul edile gelmiştir. Kuşeyri; *Risâlesinde* bu meseleye dikkat çeker:

"Adam (Hoca) oturup halka vaaz etmeğe başladı mı, iki melek gelir ve ona şöyle seslenir. 'Kardeşine yaptığın vaazı önce kendine yap, aksi takdirde Efendi'nden (Mevlâdan) haya et' zira o seni görmekte"⁴. *Tezkire*den nakledilen bir habere göre : Ebu Haf's Haddâd'ın "Bulunduğu yere yakın bir mahalde hadis okunur ve dinlenirdi. Haf'sın; kendisine, miçin gelip hadis dinlemiyorsun diyenlere: otuz yıl var ki dinlediğim bir hadisin hakkını vermek ve gereğine göre hareket etmek istiyorum ama bunu

¹ Eşrefoğlu, *age* s. 14, 39, 192

² Suhreverdi, *age* s. 267

³ Eşrefoğlu, *age* s. 73

⁴ Kuşeyri, *age* s. 369

başaramıyorum. Diğer hadisleri dinleyip de ne yapacağım"¹ demesi; dinleme safhasında bile sorumluluk altına girmekten korkan bu sufinin, aynı endişe ile eser kaleme almakta zorlanacağını düşündürmektedir.

i. Boş Vakit Bulamamak

Tasavvuf erbabının muridânın eğitimi ile meşgul olmaları, bütün gayretlerini Ahirete yöneltmeleri, Mevlâlarına hizmet ve ibâdet için çokça çalışmaları sebebiyle yazmaya ayıracak boş vakit bulamayacakları da ihtimal dahilindedir.

2. Yazıp Başkasına Nisbet Etmek: Tevazû

Çok değişik sebeplerle eser vermeyen sufilerin yanı sıra kitap-risale kaleme alıp da tevazû göstererek yazmış olduklarını başkalarına nisbet eden tasavvuf erbabı da vardır.

Yüce değerde vecizeleri olan lâkin benlikten kaçınmış olmak için bunları diğer kimselere nisbet eden Cafer b. Muhammed Huldî; bunlardan biridir². Bu arada kendine ait olmayan, başlarının söylemiş oldukları sözleri kitap haline getiren sufilere değinmek yerinde olur. Şeyhi Bahâuddîn Nakşibend ile Hâce Alâeddîn Attar'ın³ sözlerini kitap haline getiren Hâce Muhammed Parsa bunlardandır.

C. KİTAP ATAN, YAKAN, GÖMEN VE VAKFEDEN SUFİLER

Önceki bölümlerde yüzlerce eser kaleme alan sufiler yanında, kitaplarını gömen, suya atan, yakan, yırtan, yahut vakfeden sufilerin de oldu ğuna işaret edilmiştir. Dervişler bunu kendi ifâdeleriyle şöyle dile getirmiş lerdir : Ebu Bekir Verrâk "Hakim Muhammed b. Ali'den hikâye ederek der ki: Hakim bana bir risâle vererek, bunu Ceyhan nehrine at' dedi. Ama buna gönlüm el vermedi. Kalbim razı olmadı. Risâleyi evimde gizleyerek yanına geldim ve tamam, onu attım dedim. Ne gördün dedi. Hiçbir şey görmedim dedim. O hâlde onu atmadın, dön ve onu suya at, dedi. Hemen geri döndüm, Fakat o delilin vesvesesi gönlümü tutmuştu. O cüzleri ve risâleyi suya attım. Derhal su ikiye ayrıldı, üstü açık bir sandık meydana çıktı. Cüzler içine düşünce, sandığın kapağı kapandı. Hemen geri döndüm ve hâdiseyi kendisine anlattım. Hah, şimdi atın dedi. Ey Şeyh bu hâdisenin ve sözün sırrı nedir ? Bunu bana anlat deyince dedi ki: Usul ve tahkike dair akılların idrâk etmekten âciz kalacakları bir eser te'lif etmiştim. Birâderim Hızır bunu benden istemiş, Hak Teâlâ'da bunu ona ulaştırması için

¹ Attar, *age* s. 414

² Attar, *age* s. 754

³ Lâmiî Çelebi, *age* s. 422, 429

suya emir vermişti¹. Ebu Said bütün kitaplarını toprağa gömdüğünü, bir daha geriye dönüşü engellemek için üzerine dükkân inşa ettiğini ifade ederken; aynı şekilde Bîşr de yedi dolap dolusu kitaplarının olduğunu ve bunların hepsini toprağa gömdüğünü nakleder. Meşhur sufilerden Davûd Tâi de tasavvuf yoluna girdikten sonra kitaplarını suya atarak inzivaya çekilmiştir². Çocukluğu Mevlâna'nın oğlu Sultan Veled'le çağdaş olan Muhyiddin Abdülkâdir ise bu konuda şöyle rivayet eder: "Mevlâna'nın halktan çekilip, bir yere kapanmasının sebebi şöyledir: Bir gün Mevlânâ evinde oturuyordu. Etrafında öğrencileri, kitaplarla meşgul iken ansızın Tebrizli Şems Mevlânâ'nın meclisine girerek selâm verip oturdu. Mevlânâ'ya kitapları işaret ederek bunlar nedir diye sordu. O da sen bunları bilmezsin, dedi. Mevlânâ'nın sözü henüz tamam olmamıştı ki evinde kitapları arasında bir ateş belirdi. Mevlânâ da Tebrizli Şems'e bu ne haldir? diye sorunca Şemseddin sen de bunu bilmezsin dedi, kalkıp gitti"³. Nefehât sahibinden gelen rivayet ise şöyledir: "Şemseddin Konya'ya gelince doğru Mevlânâ'nın meclisine girdi. Mevlânâ bir havuz kenarında oturmuş ve önüne birkaç parça kitap koymuştu. (Şemseddin) Bu kitaplar nedir? diye sordu. Mevlânâ bunu kıyl u kâl derler diye cevaplandırdı. (Şemseddin) Senin onlarla ne işin var? deyip elini uzatıp bütün kitapları suya attı. Mevlânâ bütün üzgünlüğüyle "Behey derviş ne yaptın? Onların bazıları babamın faydalı eserleridir ve bulunur cinsten değildir" dedi. Şeyh Şemseddin elini sokup o kitapları bir bir sudan çıkardı. Hiçbirine su değmemişti. Mevlânâ "bu nasıl bir hâldir" deyince Şemseddin "bu zevk ü hâldir. Senin bundan ne haberin vardır" dedi. Yusuf b. Hüseyin dayısı Abdullah b. Hâzır'dan bir vasiyyet istemiş, O da kendisine şöyle demiştir: "Gece olduğunda git kitaplarımı, Zünnûn'dan ne yazmış isen hepsini Dicle'ye bırak". Necmeddin-i Kübrâ da *Fevâidü'l-Cemâle*de halvete girdiği vakit kitaplarının hepsini vakfettiğini zikreder"⁴.

Burada şöyle bir soru sormak yerinde olur. Acaba sufiler bu kitapları niçin imhâ etmişlerdir?

Bu konuda akla ilk gelen ihtimâl tasavvuf erbabının yazmış oldukları kitaplarını halkın anlamayacağı yahut yanlış anlayacağı endişesi ile imhâ etmiş olmalarıdır. Bunun yanı sıra kalbi masiva olan her şeyden uzak tutup sadece Allah'a yönleltmek gayesi de kitapları atma, yakma ve yırtmada önemli bir rol oynamaktadır. Tasavvufun yazılan bir kitap değil ancak yaşanan bir zevk olduğu görüşüne de kitapları imha etmeye yönelten bir faktör olarak bakmak yerinde olacaktır.

Kitaplarını atan, yakan, gömen sufiler bu işi hayatları boyunca mı yapmışlardır? Yahut tabiri caizse kitaba karşı belirli bir riyâzet dönemi yaşayıp seyr ü

¹ Hucviri, *age* s. 245

² Attar, *age* s. 168, 281, 801

³ Fûruzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, çev. Nafiz Uztuk, İstanbul, 1963, s. 77-78

⁴ Necmeddin-i Kübrâ, *Tasavvufî Hüsnü'n-nüsn*, Mustafa Kara, s. 40; Lâmiî Çelebi, *age* s. 151, 74, 522

sulûku tamamladıktan sonra bir zamanlar atmış oldukları kitapları okumaya yahut kaleme almaya çalışmışlar mıdır ? Bu soruların cevabı bizi dervişlik öncesi ve sonrası kitaba bakış arasında fark olup olmadığı konusuna götürecektir.

Uçuncü Bölüm

TEKKE KÜTÜPHANELERİ

I. KÜTÜPHANELERİN FONKSİYONLARI

Bilindiği gibi kütüphaneler, kültürlerin yazılı ve basılı eserlerini yüzyıllar boyu biriktiren, koruyan, geleceğe aktaran kuruluşlardır. Aynı zamanda farklı kültürler arasındaki bağı kurmada da önemli bir yere sahip olan kütüphaneler, müstakil birer kurum haline gelememiş olduğu ilk devirlerde, bazen imâretlerde, bazen de câmi, türbe ve tekke gibi müstakil bir hayır kurumunun içinde yer almışlardır.

Kültür hayatımızın en renkli mozaiklerinden birini oluşturan tasavvufî eğitim ve öğretimin okulları diyebileceğimiz tekkeler, sanata, musikiye ve şiire olduğu kadar, bünyesinde bulundurduğu kütüphanelerle de kitaba değer verdiğini ortaya koymaktadır.

Kültür zincirinde önemli bir halka olan tekke kütüphaneleri en az tekke kültürü kadar zengindir. Gerek muhtevadaki çeşitliliği, gerekse icrasındaki orijinallliği ile dikkatleri çeken tekke kütüphaneleri, zaman zaman yaptığı uygulamaların "ilk" oluşuyla da kütüphanecilik tarihinde yerini almaktadır.

Bu müesseselerin çatıları altında kurulan kütüphaneler, güzel sanatların pek çok dalı ile ilgili şaheserleri koruduğu gibi; birçok ilmi eserin de günümüze ulaşmasına sağlamıştır.

II. VAKFİYELER

Burada, Kütüphaneler Tarihi ile ilgili ilk ilmi eserin sahibi olan İsmail Erünsal'ın eserinde konu ile ilgili bilgileri özetlemekle yetineceğiz.

"Osmanlı İmparatorluğunda sosyal hizmetler hayır sahipleri tarafından kurulan vakıflar vasıtasıyla yürütülmekteydi. Bir insanın doğumundan ölümüne kadar hayatının her safhasında duyabileceği ihtiyaçlara cevap verebilmek gayesiyle kurulmuş bu vakıflar arasında medreselerde müderris ve öğrencilerin, mahallelerde de, mahalle halkının kitap ihtiyaçlarını karşılamak için yapılmış kütüphane vakıfları da bulunmaktaydı"¹. Bazı tekke kütüphanelerine kitap bağışını belgeleyen vakfiyelerden birkaç tanesi şöyle sıralanabilir:

1. Visâli diye bilinen Muhammed b. Şeyh Hasan'ın İstanbul'da sur dibinde kurduğu zâviyenin 858 tarihli vakfiyesi.
2. Yorgâni Dede'nin İstanbul'da, Gül Camii yakınındaki zâviyesinin 972 tarihli vakfiyesi.

¹ Erünsal İsmail E., *Türk Kütüphaneleri Tarihi* C. II, s. IX

3. Şeyh Mehmed Çelebi b. Şeyh Yakub'un Bursa'daki Şeyh ilâhî zaviyesine vakfettiği kitapların 980 Tarihli vakfiyesi.

4. İsmâil b. Mehmed'in babası Yorgani Emir Dede'nin Gül camii yakınındaki zaviyesine vakfettiği kitapların 1026 tarihli vakfiyesi.

5. Bursa'da Temenye Mahallesiindeki zaviyesinde bir kütüphane kuran Şeyh Hüsameddin Efendi'nin 1031 tarihli vakfiyesi.

6. Selim Ağa el-Kırımı'nın İstanbul Ağa zâviyesine 1034 tarihli vakfı.

7. Sabık Rumeli Kazaskeri Abdülkadir Efendi'nin kitaplarını Karagömrükteki tekkesine vakfettiğine dair 1086 tarihli vakfiye.

8. Hacı Beşir Ağanın imam-ı Azam Hazretlerinin Bağdat'taki âsifanelerine vakfettiği kitapların 1146 tarihli vakfiyesi.

9. Emir Hoca demekle maruf eş-şeyh Abdülkadir Efendi'nin Atık Valide câmiinde bir dolaba koyduğu kitapların 1143 tarihli vakfiyesi.

10. Hacı Beşir Ağanın Çağaloğlu'ndaki câmiî, medrese, zâviyesi ve kütüphanesinin 1158 tarihli vakfiyesi.

11. Vezir-i azam Mustafa b. Abdurrahman Paşa'nın Eyüp'de Şeyh Murad zâviyesinde ihdâs eylediği hâfız-ı kütüplük cihetinin 1166 tarihli vakfiyesi.

12. Hüseyin Ağa b. Süleyman Ağa'nın Bursa'da Kavaklı Mahallesiinde nakşibendî hankahı civarında yaptırdığı mescidin ve vakfettiği kitapların 1174 tarihli vakfiyesi.

13. Şeyh Şerif Ahmed b. Halil'in Tophane'deki Kâdiri tekkesine vakfettiği kitapların 1201 tarihli vakfiyesi.

14. Abdullah Münzevî'nin Bursa'da Ulu câmi'e vakfettiği kitapların 1201 tarihli vakfiyesi.

15. Celveti Şeyhlerinden Mehmed Hasib Efendi'nin Uskudar'daki zaviyesine vakfettiği kitap ve eşyanın 1210 tarihli vakfiyesi.

16. Mustafa Efendi b. Ahmed'in Amasya'ya bağlı Kedeğra'daki câmi ve zaviyesinde kurduğu kütüphanenin 1212 tarihli vakfiyesi.

17. Sabık Selânik kadısı Ahmed İshak Efendi'nin İstanbul'da zâviyesinde kurduğu kütüphanenin 1220 tarihli vakfiyesi.

18. Eyüp'de Selâmi Efendi tekkesi kütüphanesinin 1225 tarihli vakfiyesi.

19. Harice Sultan b. Mustafa Han'ın Unkapam'ndaki Şazeli tekkesine vakfettiği kitapların 1231 tarihli vakfiyesi.

20. Bursa'da Şeyh Ahmed Gazzi kütüphanesinin 1234 tarihli vakfiyesi.

21. Mehmed Said Halet Efendi'nin Galata'da Mevlevihanesinde yaptırdığı kütüphanenin 1235 ve 1237 tarihli vakfiyeleri.

22. Şeyh İsmâil Hakkı hazretlerinin, Beşiktaş'ta Neccarzade Mustafa Rızaeddin Efendi'nin dergâhına vakfettiği kitapların 1252 tarihli vakfiyesi.

23. Dahiliye Nazırı Mehmed Said Pertev Paşa'nın Uskudar'da, Çiçekçide Selimiye Nakşibendî dergâhında kurduğu kütüphanenin 1252 tarihli vakfiyesi¹.

III. TEKKE KÜTÜPHANELERİ

Zaman zaman kitapları yakan, onları seyr u sülûklerinde tuzak olarak gören sufilerin yanında kitap okuyan-yazan hatta kitap vakfederek kütüphane kuran sufilerin de olduğuna önceki bölümlerde değinilmişti.

Müstakil olarak kütüphane ihtiva eden tekkelerden birkaç tanesini saymakta yarar vardır:

1. Şeyh Mehmet Çelebinin Bursa'da Şeyh ilâhî zaviyesinde kurduğu kütüphane
2. Hüseyin Ağa'nın Bursa'da yaptırdığı tekkede kurduğu kütüphane
3. Şeyh Hüsâmeddin Efendi'nin Bursa'da Temenniye Dergâhında kurduğu kütüphane
4. İsmail Hakkı Bursevi'nin Bursa'daki câmiinde kurduğu kütüphane
5. Murat Molla'nın İstanbul-Çarşamba'da yaptırdığı Nakşibendi tekkesinde kurduğu kütüphane
6. Şeyh Muhammed b. Şeyh Hasan Geylânî'nin İstanbul'da sur dibindeki zaviyesinde kurduğu kütüphane
7. Şeyh Şerif Ahmed'in İstanbul-Tophane'de Kadiri tekkesinde kurduğu kütüphane
8. Sabık Selânik kadısı Ahmed İshak Efendi'nin İstanbul'da zaviyesinde kurduğu kütüphane
9. Mehmed Said Hâlet Efendi'nin İstanbul'da Galata Mevlevihanesinde kurduğu kütüphane
10. Mehmed Said Pertev Paşa'nın İstanbul'da Selimiye Nakşibendî dergâhında kurduğu kütüphane
11. Şeyh Vefa'nın İstanbul'da, Vefâ'daki zaviyesinde kurduğu kütüphane
12. Şeyh Mustafa Selâmi Efendi'nin İstanbul-Eyüp'teki tekkesinde kurduğu kütüphane
13. Hatice Sultan'ın İstanbul-Unkapam'ındaki Şazeli tekkesinde kurduğu kütüphane
14. Yorgani Dede'nin İstanbul'da Gül Câmiî yakınındaki zaviyesinde kurduğu kütüphane

¹ Erünsal, *age* 13, 29, 289, 291, 293-294, 297, 299, 302-306

15. Mustafa Efendi b. Ahmed'in Amasya-Kedeğra'daki zaviyesinde kurduğu kütüphane

16. Noktacızâde diye anılan Şeyh Mehmed b. Yusuf'un Edirne'de bir tekke de kurduğu kütüphane

17. Şeyh Mesud Halifenin Edirne'de bir tekke de kurduğu kütüphane

18. İstanbul'da kurulan Halet Efendi tekke kütüphanesi

19. Kastamonu'da Şaban Veli dergâhı kütüphanesi

20. Erzin kalesindeki Mevlevi tekkesi kütüphanesi

21. Konya Mevlânâ dergâhı kütüphanesi

IV. KÜTÜPHANE PERSONELİ VE ÇALIŞMA TARZI

İslâm Medeniyetinde önemli bir yere sahip olan tekke kütüphaneleri acaba gelişigüzel kurulmuş müesseseler midir? Yoksa belli bir kuruluş ve çalışma disiplini olan düzenli kurumlar mıdır?

Hemen her tekke kütüphanesinde kitapların bakımı ve muhafazası ile ilgilenen hafız-ı kütüblere rastlanması bu sorunların cevabını bulmada kolaylık sağlamaktadır. Bunlardan biri 1243/1828'de Çarşamba Tevkiî Cafer mahallesinde yaptırılan Nakşibendî dergâhına taşınan kütüphanedir. Bu kütüphaneye günlük 16 akçe ücretle bir hafız kütüp tayin edildiği görülmektedir. Dahiliye Nâzırı Mehmed Said Pertev Paşa Selimiye Nakşibendî dergâhında bir kütüphane yaptırmıştı. 1252/1836 tarihli vakfiyesindeki bilgilere göre zengin bir koleksiyona sahip bu kütüphanede oldukça yüksek bir maaşla iki hafız-ı kütüp görevlendirilmiştir. 919/1513 tarihinde düzenlenen bir vakıf kaydına göre Vefâ Zaviyesinde kitapların muhafazasıyla görevli hafız-ı kütübe günlük bir akçe ücret verilmekteydi. Celvetiye Meşâyihinden Mehmed Hasib Efendi'nin Üsküdar'da yaptırdığı tekkesine vakıf ettiği kitapların muhafazası görevi ise tekke şeyhine verilmiştir.

Bununla birlikte az da olsa bazı tekke kütüphanelerinde kitapların okunması ve bakımı için bir hafız-ı kütüp tayin edilmediğini görüyoruz. Bunlardan biri Visali adıyla tanınan Şeyh Muhammed b. Şeyh Hasan Geylânî'nin İstanbul'da Sur dibindeki (Al iskelesi) zaviyesinde kurduğu kütüphanedir. Bursa'da Temenye Mahallesindeki Zaviyesinde 1021/1612 tarihinde bir kütüphane kuran Şeyh Hüsameddin Efendi de kütüphanesi için bir nazır tayin etmemiş mahalle halkının kitapların üzerine hasbi nazır olmasını istemiştir.

Hafız-ı kütüpler tayin etmek suretiyle kitapları muhafaza altına alınan tekke kütüphaneleri ve vakfiyeliri; zaman zaman bu personelin okuyuculara karşı takınması gereken davranış biçimlerinde de temis etmiştir. "Hüseyin Ağa'nın Bursa'da yaptırdığı

tekke ve kütüphanesinin vakfiyesinde (1174/1760) okuyucu hafız-ı kütüb münasebeti şöyle ifâde edilmiştir; "ve tullâb ve kütâb gelüp kitap istedüklerinde hüsn-i mu'amele ile çıkarup birkaç defâdur götürdüp getürdürsün diye dil-azârlık olunmayup"

Bu konuya bir başka örnek de Derviş Mehmed Paşa'nın Burdur'daki kütüphanesinin vakfiyesidir 1238/1818 tarihleri bu vakfiyeye göre hafız-ı kütüpler her gün kütüphanede Buhari okuyacaklar ve kütüphane de yapılacak 'hatm-i hâce'ye göre zikre katılacaklardır.

Kütüphane personelinin tayinini Mevlevihane Şeyhine bırakan Halet Efendi de birinci hafız-ı kütübün bekâr olmasına ikinci hafız-ı kütüblük görevinin de dergâhın duacı dedesine verilmesini şart koşmuştur.

V. BİR BEKTAŞİ TEKKESİ KUTUPHANESİ

Osmanlı döneminin en renkli tarikatlarından biri de Bektaşiliktir. Ortodoks mu heteerodoks mu tartışmalarına girmeden şu söylenebilir ki: Anadolu ve Balkanlarda kurulup gelişen tasavvuf kültürünün mühim bir bölümü bu tarikanın tekkelerinde oluşturulmuştur.

Anadolu'daki en eski ve en gelişmiş bir Bektaşî tekkesi de Antalya (Teke sancağı) Elmalı'da bulunan Abdal Musa Zaviyesi'dir¹. Tarikat 1826'da Osmanlı topraklarında yasaklandığı zaman bu tekkede bulunan kitapların listesi tesbit edilmiştir². Kitapların isimleri ve adetleri şöyledir:

- 13 tane Kur'an-ı Kerim
- 3 tane Enam-ı Şerif
- 1 tane Tarih-i Altıparmak
- 1 tane Menafii'n-Nass
- 1 tane (eksik) Hadika (Muhtemelen Fuzuli'nin Hadikatü's-Süeda'sı)
- 1 tane tecvit kitabı
- 2 tane sarf cumlesi
- 1 tane Avamil-i Atik
- 1 tane Şerh-i Avamil
- 2 tane Mecnun ü Leyla
- 1 tane Risale-i Tevhid
- 1 tane Tezkiretü'l Evliya (Muhtemelen Attar'ın)
- 1 tane Şerh-i Mesnevi (manzum)
- 1 tane Mesnevi'den Seçmeler

¹ Bk. DİA, "Abdal Musa" md.

² Bk. Soyuer, Yılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Bektaşilik-Devlet ilişkileri", *Yeni Haran Çevresi*, İnsan Bilimleri Araştırmaları, S. 3, Ağustos 1993, s. 38 vd.

- 2 tane Mesnevî-i Şerif (Mevlana'nın)
- 1 tane Kaside'i Hoca Attar
- 1 tane Kudurî (Muhammed el-Kudurînin fıkıh kitabı)
- 1 tane Mülteka (Sunullah b.Sunullah el-Halebî'nin fıkıh kitabı)
- 1 tane Türkçe yazılmış Hacı Bektaş'ın Makalat'ı
- 1 tane Farsça yazılmış Hacı Bektaş'ın Makalat'ı
- 1 adet Menakıb-ı Hacı Bektaş
- 2 tane Destan-ı Ebu Müslim
- 1 tane Serverî'nin Gulistan Şerhi (Gulistan, Sadî-i Şirazî'nindir)
- 2 tane Şerh-i Gulistan
- 1 tane Gulistan
- 1 tane Şerh-i Bostan
- 1 tane Bostan (Sadî-i Şirazî'nin)
- 1 tane Baharistan (Molla Camî'nin)
- 2 tane Huberü'l-Beyan (Hz.Ali'ye izafe edilir)
- 1 tane Fazilet (manzum)
- 2 tane Tarih-i Seyyid Battal Gazi
- 1 tane Tuhfe-i Kebir Şerhi
- 1 tane Fereva-yı Ali Efendi
- 1 tane Risale-i Cabirî
- 1 tane Akaid
- 1 tane Risale-i Birgivi
- 1 tane Risale-i Üstüvanî
- 1 tane Şerait-i Esmâü'l-Hüsna
- 1 tane Ravzatü's-Şüheda Tercmesi
- 1 tane Farsça Şerh-i Ebyat
- 3 tane gazel mecmuası
- 1 tane Farsça Lûgat
- 2 tane Lûgat
- 1 tane Gencine-i Hikmet
- 1 tane Hikayat-ı Yazıcızade Ahmed Bican
- 1 tane Gaybetü'l-Beyan
- 1 tane Aşık Paşa kitabı
- 1 tane İrşadü'l-Mürîd
- 2 tane Kanunname (köhne notu düşüldüğü için muhtemelen klâsik devir)
- 2 tane tasavvuf kitabı
- 1 tomar resmî vesika

- 1 tane Telhi'ül-Hayık
- 1 tane Hadikatü's-Süeda (Fuzulî'nin)
- 1 tane Farsça siyer
- 1 tane Miftahu'l-Kulub
- 1 tane Netayicü'l-Fünun
- 1 tane Tezkiretü'ş-Şuara
- 1 tane Hilvetü'ş-Şerif
- 1 tane Mısbah
- 1 tane Şerh-i Mısbah
- 1 tane Gülşen-i Raz (Mahmud Şebüsterî'nin)
- 2 tane Yusuf ü Züleyha
- 1 tane Divan-ı Viranî
- 1 tane Risale-i Sultan Viranî
- 1 tane Divan-ı Necatî
- 1 tane Divan-ı Nef'î
- 2 tane Divan-ı Camî
- 1 tane Hamzaname
- 1 tane Divan-ı Fuzulî
- 1 tane Dilküşa-i Baba Kaygusuz
- 1 tane Divan-ı Cem'î
- 1 tane Hediye-i Nabî Efendi
- 1 tane Hayriye-i Nabî
- 1 tane Vikaye (Burhaneddin İbn Sadrü'ş-Şeria'nın fıkıh kitabı)
- 1 tane Divan-ı Mes'ud
- 1 tane Divan-ı Şeyh Hasan Efendi
- 1 tane Divan-ı Gevherî
- 1 tane Husrev ü Şirin
- 1 tane Divan-ı Vehbî
- 1 tane eksik kitap (ne olduğu meçhul)
- 3 tane Farsça kitap (ne olduğu meçhul)
- 1 tane Menakıbnâme-i Emir Sultan
- 1 tane Muhammediye (Yazıcızade'nin)
- 1 tane Kutub-ı İstiare
- 2 tane hikâye kitabı
- 1 tane Farsça manzume kitabı
- 1 tane mizah kitabı
- 3 tane mecmua

A. ÖDÜNC KİTAP VERME VE REHİN ALMA

Tekke kütüphanelerini ilgilendiren bir başka konu kitapların ödünç verilme meselesidir. Şeyh Mehmed Çelebi'nin Bursa'da Şeyh ilâhi Zaviyesinde kurduğu kütüphanenin vakfiyesinde ancak kefil veya rehin karşılığı ödünç kitap verilebileceği kaydına rastlanır. Ayrıca Şeyh Hüsameddin Efendi'nin Bursa'da Temenye Mahallesi'ndeki zaviyesi 1021/1612 ile İsmail b. Mehmed'in İstanbul'da Gül Camii yakınında babasının zaviyesinde 1026/161 tarihinde kurdukları kütüphanelerde de ödünç verme usulünün uygulandığı bilinmektedir. Şeyh Vefa'nın İstanbul'da Vefa'daki zaviyesinde kurduğu kütüphaneyle ilgili olarak vakfiyesine koyduğu kayıtlar arasında ödünç vermeye ilgili şartlar da bulunmaktadır. Şeyh Vefâ, vakfiyesinde, insanları üst tabaka (e'âli) orta tabaka (evâsır) ve alt tabaka (edani) olarak üçe ayırmış ve kitaplarının bunlardan üst tabakadan olan emin, mutemed kimselere rehinsiz, diğerlerine ise rehin ve sağlam bir kefil karşılığında verilmesini şart koşmuştur. Vakfiyede ayrıca her üç sınıf mensubunun İstanbul halkından olması gerektiğini de belirtmiştir.

Ödünç verme ile ilgili değişik bir uygulama da Abdurrahim Karahisari'nin Afyon'da kurduğu kütüphanede yapılmıştır. 388/1483 tarihli vakfiyeye göre rehin karşılığında ödünç olarak verilecek kitaplar okuyucuda bir yıldan fazla durmayacak ve her sene başı geldikte geri alınıp yeni bir rehin karşılığında verilecektir. İsmail Erünsal'a göre Abdurrahim Karahisari ödünç vermeyi yenileme işlemiyle rehinle kitabın değeri arasında ortaya çıkabilecek değer farklılığına bir çözüm getirmek istemiştir.

Bununla birlikte bir tarafta rehin karşılığında ödünç verilen bu kitaplara bazan da ödünç verme yasağı ile karşı karşıya kalmışlar bulundukları zaviyeden dışarı çıkarılmamışlardır. Bu konunun en çarpıcı örneklerinden biri; 1010/1601 tarihli vakfiyesiyle Midilli'deki zaviyesine vakfettiği kitapların zaviyede okunmasını isteyen Mustafa Dede'nin "harice nakli ile cinâyet olunmaması" sözüdür.

Şeyh Abdullatif Efendi'nin (1234/1819) kütüphane vakfiyesinde de hiçbir şekilde ödünç kitap verilemeyeceğine dair kayıtlar bulunmaktadır.

B. VAKFİYE ŞARTLARI

Bir yandan müstakil kütüphaneler kurulurken diğer yandan daha önce kurulan kütüphanelere ve öğretim kurumlarına kitap bağışı yapma yoluyla kütüphaneler meydana getirme ve mevcut koleksiyonları zenginleştirme faaliyetlerinin olduğu

bilinmektedir. Tekke kütüphaneleri de bu vakfiyelerden nasiblerini almışlardır. Kitaplarını bağışlarken çoğu zaman birtakım şartlar ileri süren vakfiye sahiplerinin bazı talepleri şu şekildedir.

Derviş Mehmed Paşa 1233/1818 tarihli vakfiyesinde, Burdur'daki kütüphanesinde mübarek gecelerde ve pazar ve perşembe günleri öğle ve ikinci namazından sonra kütüphanede bulunanların hatmi hâce yani Nakşibendî tarikatı usulüne göre zikir yapmalarını her yıl Rebiü'l-evvel veya Rebiü'l-âhir ayında Arapça olarak *Mevlid* mirac gecesinde de mirac hadislerinin okunmasını istemektedir. Mehmed Paşa kütüphanelerinin artan gelirlerinden bir kısmıyla alınacak halvanın zikirden sonra kütüphanede bulunanlara ikram edileceğini de vakfiyesinde belirtmiştir.

Şeyh Mehmed Çelebi b. Şeyh Yakub da 980/1572 tarihli vakfiyesiyle Bursa'da Şeyh ilâhi zaviyesine vakfettiği kitaplardan öncelikle Zaviyede oturanların yararlanmasını şart koştur.

İçlerinde tıb, matematik ve astronomiye ait eserlerin bulunduğu 41 kitabını kendine ve çocuklarına daha sonrada arkadaşlarından okumaya lâyık kimselere vakfeden Şeyh İshak b. Abdurrezzak, bu kitapların asla İstanbul Dışına çıkarılmamasını istemektedir. Mesud Halife'nin 885/1480 tarihinde Edirne'de kurduğu tekke kütüphanesi vakfiyesindeki bazı şartları dolayısıyla dikkati çekmektedir. Mesud Halife kitaplarını önce çocuklarına sonra da kendi tarikatından olup da zaviyesinde oturanlara vakfetmektedir. Fakat zâviye dışındaki kimselerden de istifade etmek isteyenlere kitap verilecektir.

Derviş Mehmed Paşa 1233/1818 tarihleri vakfiyesinde Burdur'daki kütüphanesinde her gün *Buhârî* okutulacağını belirtirken Halvet Efendi de Arapça-Farsça ve tasavvufa âşina bir kimsenin kütüphanesinin sofasında önce *Mesnevî* sonra da isteyenlere diğer ilimleri okutmasını istemektedir. Ali Çavuş da dedesi Mehmed Ağa'nın Yanya varoşunda yaptığı hankaha 1019/1610 tarihli vakfiyesiyle bağışladığı kitaplarının tekke şeyhi tarafından okunup Müslümanlara nakledilmesini şart koştur.

C.SAYIM

Tekke kütüphaneleri de diğer kütüphaneler gibi belli zamanlarda sayıma tâbi tutulmuşlardır. Bunlardan 888/1483 tarihinde sayımı yapılan Konya'daki Sadreddin Konevi dergâhında; sistemli bir şekilde olmasa da diğer kütüphane kataloglarında yer verilmeyen bazı hususlara rastlanmaktadır.

Meselâ, sayımda hazırlanan listede bu kütüphanede bulunan kitaplardan bazılarının müellif hattı eserler olduğu belirtilmiş, bazı eserlerin de bizzat müellif adları

verilmiştir. Adı tesbit edilemeyen birkaç kitap "gayr-ı mâlum" şeklinde belirtilirken, bir yerde kitabın tezhibli olduğu, bir yerde yazısının çeşidi, bir yerde de cildinin eskiliği kaydedilmiştir. Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın İstanbul'daki hangâhında kurduğu kütüphane vakfiyesinde bağışlanan kitapların büyük bir itina ile hazırlanmış katalogu mevcuttur.

Selimiye Nakşibendî dergâhında kurulan kütüphanenin 1252/1836 katalogu küçük kitapçıklardan meydana gelen mecmuaların tasnifine bir çözüm getirmiştir. Buna göre katalogda önce mecmualar numaralanmış sonra da içlerinde bulunan risâleler teker teker incelenmiştir. Şeyh Vefâ, zâviyesinin kütüphanesinde bulunan kitapları vakfiyesine tek tek adlarıyla yazmayıp konu başlıklarına göre tasnif etmiş ve her konuda kaç kitap bulunduğunu belirtmiştir. Erünsal'a göre bu çalışma konu başlığı tesbitinde ilk denemelerden biri olarak kabul edilebilir.

Son olarak "Bazı arşiv belgelerinden öğrendiğimize göre de yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra lağvedilen Bektaşî tekkelerinde de bir eşya sayımı yapılmıştır. Bu sayım sırasında Silistre sancağının Hezargrad kazasındaki Timur Baba tekkesiyle Antalya'nın Elmalı kazasındaki Abdal Musa tekkesinde bulunan kitapların da bir listesi hazırlanmıştır"¹.

VI. BURSA'DA DOKUZ TEKKE

Geleneksel tavra bakıldığında her tekkede bir kütüphane olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, kitap yazmayan sufi vardır ama kitapları olmayan tekke pek yoktur.

1920'lerin Bursa'sında 30-40 tekke olduğu bilinmektedir². Bu gün ancak dokuzunun kayıtları elimizdedir. Kütüphanelerindeki kitapların ve bunlarla ilgili kayıtların BEEK'de muhafaza edildiği bu dokuz tekke şunlardır :

1. Ahmed Gazi dergâhı (XVII. yy.)
2. Baba Efendi dergâhı (XIX. yy.)
3. Emîniye dergâhı (XVIII. yy.)
4. Emir Buhârî dergâhı (XV. yy.)
5. Eşrefoğlu dergâhı (XVII. yy.)
6. Hüsameddin Efendi dergâhı (XVIII. yy.)
7. İsmâil Hakkı dergâhı (XVII. yy.)
8. Mevlevîhane (XVII. yy.)
9. Moralı (Atinalı) dergâhı (XIX. yy.)

¹ Erünsal, *agşs.* 133

² Bk. Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, I, s. 182-198

Yaklaşık üç bin eseri bize ulaştıran bu dokuz tekke kütüphanesinde ne tür kitapların olduğunu belirleyebilmek için şu ifade kullanılabilir: Herhangi bir kütüphanede bulunan bütün kitapları bu kütüphanelerde de bulmak mümkündür. Bir diğer ifade ile tekke kütüphaneleri sadece tasavvufî eserleri barındıran ve bunları insanların hizmetine sunan müesseseler değildir. Tekke kütüphaneleri, İslâm kültür coğrafyasında ortaya çıkan bütün ilim ve sanat faaliyetlerinin mahsullerine yer vermiş; hatta tasavvuf kültürünün aleyhinde olan eserlere de- İsmail Hakkı Bursevî'nin "erbab-ı inkâra müteallik olan kütüb ü resaili dahi ellerine almazlar ve onların hakkında ilzam-ı huccetden ellerinden geleni geri komazlar" cümlesine rağmen- yer vermişlerdir.

Bu kütüphanelerde, Hafız'ın Sadî'nin, Şebüsterî'nin, Camî'nin, Attar'ın, Ebu Said Ebu'l-Hayr'ın Farsça eserlerini bulmak mümkün olduğu gibi; Suhreverdî'nin, Kelâbâzî'nin, İbn Arabî'nin, Taftazânî'nin, Cürcanî'nin, Devvânî'nin, Gazalî'nin, İbn Teymiyye'nin, İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye'nin Arapça eserlerini okumak da mümkündür.

Yunus başta olmak üzere pek çok Türkçe Divan bu müesseselerde mevcuttu. Manzum eserleri bir tarafa *Divân* mevcut olan şairler şunlardır:

Eşrefoğlu Rumi
Niyazi-i Mısri
İbrahim Hakkı Erzurumî
Yenicavardari
Dede Ömer Ruşenî
Ummî Sinan
Aziz Mahmud Hüdayî
Hasan Bosnavî
Fuzulî
Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi

Dervişler sadece tasavvuf ve edebiyat alanlarında değil hayatın her safhası ile ilgili olarak kitap ve risale yazmışlardır. Tarikatname, Velâyetname, Dergâhname, Silsilename, Menakıbnâme gibi doğrudan kendi meslekleriyle ilgili eser üreten mutasavvıflar; dil bilgisinden çiçek yetiştiriciliğine kadar uzanan geniş bir alanda kalem oynatmışlardır¹.

A. VELÜD SUFİLER

Bursa'da yaşayan dervişler arasında "en çok eser verme" konusunda şüphesiz ki İsmail Hakkı Celvetî, birinci sırayı alır. Arapça, Türkçe birçok eseri telif eden, pek

¹ Geniş bilgi için bk. Kara, "Osmanlılar'da Tasavvuf ve Tarikatlar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, I, İstanbul, 1993

çok eseri Türkçe'ye tercüme ve şerh eden bu şair mutasavvıfı; Halveti Gazzizade Abdülâtîf takip etmektedir. Nihayet Mısri Dergâhı son postnişini Mehmed Şemseddin Efendi'nin eserleri özelde Bursa'nın genelde Osmanlı'nın kitap ve kültür dünyasına ışık tutan mühim koleksiyonlardır¹.

Diğer taraftan Bursa tarihinin klâsik kaynaklarının başında yer alan vefeyatnamelere bakıldığında da yazarlarının derviş olduğu görülecektir. Sülemi, Kuşeyri, Hucviri, Herevî, Camî ve Şa'ranî'nin yaptığı işi Bursa çapında sürdüren sufilerin en meşhurları ve eserleri şunlardır²:

Baldırzade Şeyh Mehmed	<i>Ravza-i Evliya</i> (XVII. yy.)
Eşrefzade Ahmed Ziyaeddin	<i>Gülzar-ı Suleha ve Vefeyat-ı Urefa</i> (XVIII. yy.)
Gazzizade Şeyh Abdülâtîf	<i>Ravzatü'l-Muflihun</i> (XIX. yy.)
Mehmed Fahreddin	<i>Gülzar-ı İrfan</i> (XIX. yy.)
Mehmed Şemseddin	<i>Yâdigâr-ı Şemsi</i> (XX. yy.)

¹ Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, I, 56 vd.

² Geniş bilgi için bk. Atlansoy, Kadir: *Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri*, Uludağ Univ. Sos. Bil. Ens., basılmamış doktora tezi, Bursa 1993. Konumuz açısından önemli bir kaynak: Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, ist. 1333

1. AHMED GAZZİ DERGAHI¹

a. Arapça-Farsça Eserler :

1. Avâriful-Maârif	Suhreverdi	:Kit.No: 596
2. Bostan	Sâdî-i Şîrâzî	:Kit.No: 1180
3. Dîvân	Niyâzî-i Mîsrî	:Kit.No: 1195
4. Dîvân	Abdurrahman Câmî	:Kit.No: 1200
5. Envârut-Tenzîl	Beydâvî	:Kit.No.: 156
6. Fusûsu'l-Hikem	İbn Arabî	:Kit.No.: 638
7. Fütühâtul-Mekkiyye	İbn Arabî	:Kit.No.: 605
8. İcâzû'l Beyân	Sadrüddin Konevî	: Kit.No.: 155
9. İhyâ	Gazâlî	:Kit.No.: 572
10. İrşâdû'l-Aklî's-selîm	Ebussuûd	:Kit.No.: 207
11. Kur'an-ı Kerim		(40 adet)
12. el-Mahsûl li Usûlî'l-Fıkh, Fahrüddin Râzî		:Kit.No.: 394
13. Mesnevî	Mevlânâ	:Kit.No.: 619
14. Mizânul-Akâid	Ahmed Gazzî	:Kit.No.: 802
15. Muhtasârul-Muhtâc	Abdullatif Kudsi	:Kit.No.: 651
16. Pendnâme	Attar	:Kit.No.: 590
17. Rûhu'l-Beyân	İsmâîl Hakkı Bursevî	:Kit.No.: 216
18. Sahihu'l-Buhârî	Buhârî	:Kit.No.: 245
19. Şîrâtul-İslâm	İmamzâde Hanefî	:Kit.No.: 580
20. Usûl-ü Aşere	Necmeddin Kübrâ	:Kit.No.: 354

2. BABA EFENDİ DERGAHI²

a. Arapça-Farsça Eserler :

1. Avâmîl	Birgîvî	:Kit.No.: 2323/3
2. Bidâyetul-Hidâye	Gazâlî	:Kit.No.: 1976/3
3. Fıkhul-Ekber	Ebu Hanîfe	:Kit.No.: 2388/1
4. Fütüvvetnâme	Feridüddin Attar	:Kit.No.: 2393/6
5. Gülşen-i Râz	Şebüsterî	:Kit.No.: 2021
6. Gülşen-i Tevhîd	Şahidî İbrahim Dede	:Kit.No.: 2031/1
7. İsâgaci	Esirüddin Ebherî	:Kit.No.: 2350/2

¹ Geniş bilgi için bk. Kara, *Bursa'da Türkatlar ve Tekkeler*, II/231 vd.² Geniş bilgi için bk. M. Şemseddin, *Yadigâr-ı Şemsî* I/224

8.	el-Kâfiye li'n-Nahv	İbn Hâcib	:Kit.No.: 2323/1
9.	Kâsidedü'l-Bürde	Busîrî	:Kit.No.: 1953
10.	Kur'an-ı Kerim		:Kit.No.: 1910
11.	Mesnevi-i Veledî	Sultan Veled	:Kit.No.: 2020
12.	Nefehâtü'l-İns	Abdurrahman Câmî	:Kit.No.: 2028
13.	er-Risâle fi'l-Arûz	Zemahşerî	:Kit.No.: 1914/2
14.	Risâle-i Münâcat ve Neşâyih, Abdullah Ensâri		:Kit.No.: 2061/1
15.	Şerhu'l-Adâbü'l-Mevlâ, Taşköprizâde		:Kit.No.: 2397/2
16.	Şerhu Fikhi'l-Ekber	Ebu'l-Müntehâ	:Kit.No.: 2099
17.	Şerhu Havass-ı Rubâiyât, Ebu Said Ebu'l-Hayr,		:Kit.No.: 2061/3
18.	Şerhu Hızbi'l-Bahr	Şâzeli	:Kit.No.: 1964
19.	Tefsîr-u Ebi'l-Leys	Ebu'l-Leys Semerkandî	:Kit.No.: A 1920
20.	Vefediyye	Saçaklızade Muhammed Maraşî,	:Kit.No.: 2350/1

b. Türkçe Eserler

1.	Divân	İbrâhim Hakkı Erzurûmî,	:Kit.No.: 2209
2.	Divân	Muhammed Yenicevardarî,	:Kit.No.: 2191
3.	Divân	Dede Ömer Ruşenî	:Kit.No.: 2189
4.	Divân (Vâridât)	Ümmî Sinan	:Kit.No.: 2199
5.	Elli Dört Farz	Hasan Basrî	:Kit.No.: 2391/6
6.	Fetâvâ	Ebussuûd	:Kit.No.: 1955
7.	Hulâsatü'l-Vefeyât	Abdullahîf Gazzîzade	:Kit.No.: 2162
8.	İskendername	Ali Şir Nevâî	:Kit.No.: 2393/8
9.	Mektûb	İsmâîl Hakkı Bursevî	:Kit.No.: 2392/2
10.	Nasihâtü'l-Müslimîn	Beğpazârî	:Kit.No.: 2087
11.	Nasriye	Muhammed Esad	:Kit.No.: 2395/4
12.	Risâle-i Esîle ve Ecvibe	Molla İlâhî	:Kit.No.: 2284/2
13.	Risâle li'l-Hakkın Nakşibendiyye, İbrahim Bursavî,		:Kit.No.: 2060/2
14.	Şem'u Pervane	Mahmud b. Osman Lâmiî,	:Kit. No.: 2393
15.	Şerhu Divân-ı Hâfız	Surûrî	:Kit.No.: 2182
16.	Şifâ-i Kulûb	Saçaklızade	:Kit.No.: 2088
17.	Terceme-i Risâle-i Fıkarât, Hâce Ubeydullah Ahrar,		:Kit.No.: 2050
18.	Tezkiretü's-Şu'arâ	Kınalızâde Hasan Çelebi,	:Kit.No.: 2133
19.	Tuhfetü's-Sultân	Lutfî	:Kit.No.: 2000/2
20.	Vuslatü's-Sâlikin	Nâsiruddin Ali b. Süleymân,	:Kit.No.: 2050/1

3. EMİNİYE DERGAHI¹

a. Arapça-Farsça Eserler

1. Bahâristan Molla Câmî :Kit.No.: 1522
2. Cevheretü'd-Desûki İbrâhim Desûki :Kit.No.: 1032
3. Gulistan Sâdî-i Şîrâzî :Kit.No.: 1534
4. Hâdîl-Kulûb Abdullatif-i Kudsi :Kit.No.: 1479/1
5. Hubbetü'l-Mahabbe A. Mahmud Hüdâî :Kit.No.: 1472/9
6. İcâzûl-Beyân Sadruddin Konevî :Kit.No.: 1482/1
7. İrsâdüt-Tâlibin li Şerh-i Vesâyâ, Esad b. Ahmed Bursevi :No: 1472/1
8. Kur'ân :Kit.No.: A/341
9. Levâkihu'l-Ervâr Şârânî :Kit.No.: 1478
10. Marîau'l-Fusûs Davud-ı Kayserî :Kit.No.: 1485
11. Mesnevî Mevlânâ :Kit.No.: 1491
12. Miftâhu'l-Mârife İbn Arabî :Kit.No.: 1496/2
13. Nakdun-Nusûs li Şerhi Nakşul-Fusûs, Mollâ Câmî, :Kit.No.: 1477/1
14. Pendnâme Attar :Kit.No.: 1523
15. Risâletü'l-Mahbûbiyye, Hâce Muhammed Parsa, :Kit.No.: 1605/7
16. Risâletü's-Salâh Ahmed Gazâlî :Kit.No.: 1486/1
17. et-Tenvir Atâullah İskenderî :Kit.No.: 1475
18. Tevhid ve Vahdet Hâce Ubeydullah Ahrar, :Kit.No.: 1580/4
19. Vasiyyetü'l-İmâm Azâm, Ebu Hanîfe :Kit.No.: 1605/4
20. Vasiyyetü's-Suhreverdî, Şihâbuddin Suhreverdî :Kit.No.: 1605/5

b. Türkçe Eserler

1. Akidetü's-Şârânî Şârânî :Kit.No.: 1425/1
2. Bursa'da Zeyniye Zâviyesinde Medfun Olanların İsimleri :No: 1507/2
3. Ferâhu'r-Rûh İ. H. Bursevi :Kit.No.: 1436
4. Fütühât-i Ayniye İsmâîl Ankaravî :Kit.No.: 1366
5. Hikâyet-i Binâ-i Kastantiniyye, Ali Arabî :Kit.No.: 1582/4
6. Kâmunname Ebussuûd :Kit.No.: 1582/9
7. Kıyâfetname Hamdullah b. Akşemseddin, :Kit.No.: 1509/2
8. Meslek-i Uşşâk Sarı Abdullâh :Kit.No.: 1460/12
9. Minhâcu'l-Fukarâ İsmâîl Ankaravî :Kit.No.: 1443
10. Münşeât Lâmiî :Kit.No.: 1527/1
11. Münteâ Ahmed Bicân :Kit.No.: 1465

¹ Geniş bilgi için bk. M. Şemseddin, *age* I/171

12. Necâtü'l-Garîk	A. Mahmud Hüdâî :	Kit.No.: 1540/4
13. Risâle li cevâbi's-suâl	İbn Teymiye	:Kit.No.: 1428/2
14. Risâle-i Şerîf	Eşrefoğlu Rûmî :	Kit.No.: 1463/2
15. Risâle-i Tarikat-ı Vahdetiye, Sunullah Gaybî		:Kit.No.: 1441/1
16. Sübûlû'l-Hüdâ	Müniri Belgrâdî	:Kit.No.: 1403/1
17. Şerh-i Dibâce-i Gülistân	Lâmîi	
18. Şerh-i Nutk-ı Yunus Emre, Niyâzî Mısri		:Kit.No.: 1441/7
19. Şerh-i Usul-i Aşere	İ. H. Bursevi	:Kit.No.: 1459
20. Vefeyâtname	Baldırzade Mehmed	:Kit.No.: 1507/1

4. EMİR BUHARİ DERGAHI¹

a. Arapça-Farsça Eserler

1. Bostan	Sâdî-i Şirâzî	:Kit.No.: 422
2. Cilâu'l-Kutûb	Birgivi	:Kit.No.: 194/3
3. Divân	Hâfız	:Kit.No.: 433
4. Evrâdü'l-Bahâiye	Bahauddin Nakşibend	:Kit.No.: 247
5. Evrâdü'l-Eyyâmü's-seb'a ve'l, İbn Arabî
leyâlî's-seb'a		:Kit.No.: 268/2
6. Hızbu'l-Bahr	Ebul-Hasan Şazîlî	:Kit.No.: 251
7. İhyâ	Gazâlî	:Kit.No.: 290
8. İsagoci	Esiruddin Ebherî	:Kit.No.: 413A/5
9. Kasidetü'l-Bürde	Busîrî	:Kit.No.: 423
10. Kur'an		:Kit.No.: 170
11. Nefehâtü'l-İns	Abdurrahman Câmî	:Kit.No.: 303/1
12. Pendnâme	Attar	:Kit.No.: 233/4
13. Risâletü li'l-Vasiyyet, İbrahim Hakkî Erzurûmî,		:Kit.No.: 575/8
14. Risâle-i Hakâik-i kelimer-i, Hâce Parsa
Şâh-ı Nakşibend,		:Kit.No.: 334/3
15. Sahîhu'l-Buhari	Buhari	:Kit.No.: 188
16. Şerh-u Akâidü'n-Nesefî	Saduddîn Taftazânî	:Kit.No.: 270
17. Şemâilü'n-Nebi	Tirmizî	:Kit.No.: 194/1
18. Vâridât	Bedreddin Simâvî	:Kit.No.: 309
19. Vasiyetnâme	Ebu Hanife	:Kit.No.: 234/2
20. Vasiyetnâme	Birgivi	:Kit.No.: 222 A

¹ Geniş bilgi için bk. M. Şemseddin, *age* I/3

b. Türkçe Eserler

1. Dîvân	Eşrefoğlu Rumi	:Kit.No.: 312/2
2. Dürretü'l-Beydâ	Abdullatif Gazzizâde	:Kit.No.: 384
3. Esrarnâme	Abdullah ilâhî	:Kit.No.: 572/1
4. Lubbu'l-Lub	İsmâil Hakkı Bursevi	:Kit.No.: 333
5. Menâkıb-i Emir Sultan	Şevki-i Bursevi	:Kit.No.: 496
6. Mevlidü'n-Nebî	Süleyman Çelebi	:Kit.No.: 578/1
7. Miftâhu'l-Cennet	Ahmed-i Dâî	:Kit.No.: 236
8. Mirâcu'l-Ervâh	Cemâl Halvetî	:Kit.No.: 572/4
9. Mizânü'l-Hakk	Kâtib Çelebi	:Kit.No.: 328
10. Mürşidu's-salikin	Turhal Şeyhi Mustafa	:Kit.No.: 412/2
11. Necâru'l-Garik	A. Mahmud Hüdâî	:Kit.No.: 571/1
12. Şerh-i Kaside-i Yunus Emre, Niyazi-i Mısri		:Kit.No.: 313
13. Şerh-i Vasiyetname	Ali Konevî	:Kit.No.: 322
14. Tecvid	Abdurrahman Karabâşi	:Kit.No.: 177
15. Terci-i Bend ve Terki-i Bend, Ziyâ Paşa		:Kit.No.: 478
16. Tuhfe-i Şâhidî	Şâhidî İbrahim Dede	:Kit.No.: 294/2
17. Tuhfe-i Tâlibîn	Emin Tokadi	:Kit.No.: 572/3
18. Vâmık u Azrâ Tercümesi, Lâmiî Çelebi		:Kit.No.: 448
19. Vasiyetnâme	Muhammed Birgivi	:Kit.No.: 320/1
20. Zübderü'l-Füsûs fi Nakşi'l-Füsûs, İsmâil Ankaravî,		:Kit.No.: 324

5. EŞREFOĞLU DERGAHI¹

a. Arapça-Farsça Eserler

1. Adâbu'l-Müridin	Suhreverdi	:Kit.No.: 1098
2. Avârifü'l-Maârif	Şihâbuddin Suhreverdi	:Kit.No.: 1105
3. Câmiu's-Sahih	Buhari	:Kit.No.: 1004
4. Cevâhiru'l-Kur'ân	Gazâlî	:Kit.No.: 1091
5. Divân-ı Kebir	Mevlânâ	:Kit.No.: 1225
6. Envârut-Tenzil	Beydâvi	:Kit.No.: 937/1
7. Eyyühe'l-ihvân	Cemâleddin Halvetî	:Kit.No.: 1097
8. Fütühâtü'l-Mekkiye	İbn Arabî	:Kit.No.: 1106
9. İrsâdu'l-Akli's-Selîm	Ebussuûd	:Kit.No.: 962
10. Keşşâf	Zemahşeri	:Kit.No.: 952
11. Kitâbu'r-Rûh	İbn Kayyım Cevziye	:Kit.No.: 1099

¹ Geniş bilgi için bk. M. Şemseddin, *age* I/47

12. Meâlimut-Tenzil	Begavî	:Kit.No.: 1000/2
13. Mefâtihu'l-Gayb	Fahreddin Râzi	:Kit.No.: 930
14. Mevzûâtü'l-Hadis	Aliyyü'l-Kârî	:Kit.No.: 1000/3
15. Nefahâtü'l-Uns	Abdurrahman Câmî	:Kit.No.: 1131
16. Risâlet fî Hudûdî'l-Eşyâ	İbn Sînâ	:Kit.No.: A1107/7
17. Taarruf	Kelâbâzî	:Kit.No.: 1085/1
18. et-Tenvir	Atâullah İskenderî	:Kit.No.: 1116/1
19. Tesbî'u Kasidetü'l-Bürde, Niyazi-i Mısri		:Kit.No.: 1071
20. Virdü's-Settâr	Seyyid Yahya Şirvanî	:Kit.No.: 1072/1

b. Türkçe Eserler

1. Bülbüliye	Manisavî Mehmed Dede,	:Kit.No.: 1161
2. Dürretü'l-Beyzâ	Gazzîzâde Abdullatif	:Kit.No.: 1216
3. Fütûhu'l-mücâhidin	Abdurrahman Câmî	:Kit.No.: 1132
4. Hadikatü's-Su'edâ	Fuzulî	:Kit.No.: 1208
5. Hilye-i Hakânî	Hâkânî	:Kit.No.: A 1016
6. el-Mecâlis	A. Mahmud Hüdâî	:Kit.No.: 1160
7. Mekrûbât	Bâlî-i Sofyavî	:Kit.No.: 1061/2
8. Müzekki'n-nüfûs	Eşrefoğlu Rûmî	:Kit.No.: 1125
9. Şerh-i Divân-ı Hâfız	Sûdî-i Bosnavî	:Kit.No.: 1233
10. Şerh-i kasidetü'l-bürde	Ahmed-i Rıdvân	:Kit.No.: 1066/2
11. Şerh-i Mesnevi	Şemî	:Kit.No.: 1112
12. Şerh-i Vasiyyetnâme	Ali Konevî	:Kit.No.: 1185/1
13. Tâcu'l-edeb	Ali b. Hüseyin Amâsî	:Kit.No.: 1145
14. Tarikatnâme	A. Mahmud Hüdâî	:Kit.No.: 1159/3
15. Terceme-i Tezkiretü'l-Evliyâ, Bilinmiyor		:Kit.No.: 1205
16. Tertib-i Zibâ	Hafız Mehmed Vardârî	:Kit.No.: 969
17. Tuhfe-i Şâhidi	Şâhidî İbrâhim Dede	:Kit.No.: A 1339/1
18. Ücret ile Kur'ân Okumak, Muhammed Birgivi		:Kit.No.: 1255/3
19. Vasiyetnâme	Molla Hüsrev	:Kit.No.: 1119/2
20. Yusuf u Zeliha	Hamdullah b. Akşemseddin,	:Kit.No.: 1206

6. HUSAMEDDİN DERGAHI¹

a. Arapça-Farsça Eserler

1. el-Bidâyet vet-tevassut ve'n-nihâyât, Muhammed Heccârî,	:Kit.No.:2456/9

¹ Geniş bilgi için bk. M. Şemseddin, *age* I/263; Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, II/73 vd.

2. Envârû't-Tenzil	Beydâvi	:Kit.No.: 2429/1
3. Eyyühe'l-Veled	Ebu Hamid Gazali	:Kit.No.: 2458/3
4. Ferâizu's-Sirâciye	Sirâcuddîn Secâvendî	:Kit.No.: 2429/1
5. Gulistân	Sâdi-i Şirâzi	:Kit.No.: 2450
6. Hadîsü'l-Erbâin	Muhammed b. Ebi Bekr	:Kit.No.: B2455/3
7. Kasidetü'z-Zeyniye	Ali b. Ebi Talib	:Kit.No.: 2456/8
8. Kur'ân		:Kit.No.: 2404
9. el-Maksud	Ebu Hanife	:Kit.No.: 2442/3
10. Merâhu'l-Ervâh	Ahmed b. Ali b. Mesud	:Kit.No.: 2442/1
11. Minhâcu'l-Müteallim	Gazâlî	:Kit.No.: 2458/4
12. el-Muharrer	İbn Teymiye	:Kit.No.: 2425
13. Muhtasarü'l-Kudûri	Ahmed Kudûri	:Kit.No.: 2430/2
14. Munyetü'l-Musallî	Muhammed Kaşgâri	:Kit.No.: 2424
15. Risâle li'l-îmân ve'l-islâm, Şeyh Ebu İshak Tunûsî		:Kit.No.: 2456/5
16. Risâletü'l-Huccetiyye, Kâsım b. Mahmud Kayserî		:Kit.No.: A2461/4
17. Risâletü'l-Velediyye, Saçaklızade Muhammed		:Kit.No.: B2461
18. Şerhu's-Sünne	Ebu Muhammed Begavî	:Kit.No.: 2415
19. Tâiyyetü'l-suğrâ	İbnü'l-Fâriz	:Kit.No.: 2456/13
20. Tenbihü'l-Gafilîn	Ebu'l-Leys Semerkandî	:Kit.No.: 2443

7. İSMAIL HAKKI DERGÂHI¹

a. Arapça-Farsça Eserler

1. Avâmil	Muhammed Birgivi	:Kit.No.: 146/3
2. Cilâul-Kulûb	İbrahim Hakkı Erzurûmî	:Kit.No.: 82
3. Evrâd	Muhyiddin Arabî	:Kit.No.: 43/1
4. el-Fukûk	Sadrüddîn Konevî	:Kit.No.: 55/3
5. Gulistân	Sâdi-i Şirâzi	:Kit.No.: 132/1
6. Hizbu'n-Nasr	Ebu'l-Hasan Şazilî	:Kit.No.: 43/4
7. Keşfu'l-Kınâ an Vechi's-Semâ, A. Mahmud Hudâî,		:Kit.No.: 42/2
8. Kur'ân		:Kit.No.: 1
9. Mesâlikü'l-Hunefâ	Celâleddin Suyûtî	:Kit.No.: 45/2
10. Mutassaf	Zemahşerî	:Kit.No.: 145/4
11. Mukaddimetü'l-Cezeriye, İbn Cezerî		:Kit.No.: 38/7
12. Nuhbetü'l-Fiker	İbn Hacer Askalânî	:Kit.No.: 34
13. Risâletü'l-Cebru'l-Mutevassıf, Gazalî		:Kit.No.: 45/5

¹ Geniş bilgi için bk. M. Şemseddin, *age* I/126; Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, II/143 vd.

14. Risâletü fî Duhûl'l-Fakr'l-, Necmuddin Kübrâ,:Kit.No.: 55/2
Halvet ve Adâbihâ
15. Risâlet-ü Vahdetü'l-Vücut, Abdurrahman Câmî :Kit.No.: 161/3
16. Rûhu'l-Beyân İsmâil Hakkı Bursevi :Kit.No.: 12
17. Tahrirât Osman At pazârî :Kit.No.: 41/1
18. Tesbi'u Kasidetü'l-Bürde, Niyâzi Mısri :Kit.No.: 45/1
19. Vasiyetnâme Ebu Hanife :Kit.No.: 38/11
20. Vasiyetnâme Birgivi :Kit.No.: 105

b. Türkçe Eserler

1. Ferâhu'r-Rûh İsmâil Hakkı Bursevi :Kit.No.: 59-61
2. Güldeste-i Riyâz-i İrfân İsmâil Belîğ :Kit.No.: 122
3. Hakâiku'd-Dekâik Kemalpaşazâde :Kit.No.: 160
4. Hilye-i Hakâmî Hakâmî :Kit.No.: 38/6
5. İsmâil Hakkı Hakkında Muhammed Ali Aynî'nin Şikagoda İlim Kongresindeki İfâdatının Tercemesi, Ahmed Rasim, :Kit.No.: 128
6. Lubb-i Hakikat İbn Arabî :Kit.No.: 63/1
7. Mevlidü'n-Nebî Süleyman Bursevi :Kit.No.: 118/1
8. Mirâciye Osman Dede :Kit.No.: 118/2
9. Muhammediye Yazıcızâde :Kit.No.: 58
10. Risâle-i Tasavvuf İbn Arabî :Kit.No.: 63/2
11. Sekatât-ı Avâm Ebussuûd :Kit.No.: 45/6
12. Şerh-i Gazel-i Mevlâna, Emir Ahmed Buhârî :Kit.No.: 145/2
13. Şerh-i Pend-i Attar İsmâil Hakkı Bursevi :Kit.No.: 68-69
14. Takvîmut-Terâvih Kâtib Çelebi :Kit.No.: 121
15. Tarikatnâme Aziz Mahmud Hüdâî :Kit.No.: 134/2
16. Terceme-i el-Munkız Gazâlî :Kit.No.: 109
17. Terceme-i Sevâkıb Derviş Mahmud Mesnevihan, :Kit.No.: 119
18. Umdetü'n-Nisâ Ebul-Leys Muharrem Sivâsi, :Kit.No.: 62/3
19. Tuhfe-i İsmâiliye İsmâil Hakkı Bursevi :Kit.No.: 78

8. MEVLEVİHANE¹

a. Arapça-Farsça Eserler

1. Avâmil Muhammed Birgivi :Kit.No.: 1893
2. Câmîu's-Sahih Buhârî :Kit.No.: 1619
3. Divân Hafız-ı Şîrâzî :Kit.No.: 1832

¹ Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, V/117 vd.

4. Elvâhu'l-imâdiyye	Şehâbuddîn Suhreverdi	:Kit.No.: 1714/1
5. Gulistân	Sâdi-i Şirâzi	:Kit.No.: 1841
6. İstilâhâtü's-Sufiyye	Kaşani	:Kit.No.: 1714/3
7. İğasetü'l-Lehvan	İbn Kayyim Cevziye	:Kit.No.: 1710/2
8. Kur'ân		:Kit.No.: 1606
9. e'l-Maksûd	Ebu Hanife	:Kit.No.: 1887/2
10. Mesnevi	Mevlânâ	:Kit.No.: 1659
11. Multekâu'l-Ebhur	İbrâhim Halebi	:Kit.No.: 1724
12. en-Nusûs	Sadrüddin Konevi	:Kit.No.: 1714
13. Risâletü'l-istiâre	Ebu'l-Kâsım Semerkandî	:Kit.No.: 1899/1
14. Risâletü'l-istiâre	Mahmud b. Abdullah Antâki	:Kit.No.: 1899/3
15. Şerh-i Akâidü'n-Nesefî, Sadüddin Taftazânî		:Kit.No.: 1628
16. Tarikatü'l-Muhammediye, Muhammed Birgivi		:Kit.No.: 1710/1
17. Tarifat	Cürcâmî	:Kit.No.: 1788/4
18. Tefsiru'l-Celâleyn	Celâleddin Suyutî	:Kit.No.: 1611
19. Velediyye li'l-Adâb	Saçaklızâde Muhammed	:Kit.No.: 1899/5
20. Zevrâ	Celâleddin Devvânî	:Kit.No.: 1714/5

b. Türkçe Eserler

1. Burhânü'l-Arifin	Selim Divâne	:Kit.No.: 1684
2. Câmî'ul-Ayât	İsmâil Ankaravî	:Kit.No.: 1681
3. Divân	Hüdâî	:Kit.No.: 1837
4. Gülzarnâme	İbrâhim Sivasi	:Kit.No.: 1675/1
5. Hadîkatü's-Su'edâ	Fuzûlî	:Kit.No.: 1802
6. Hakikatnâme	Firdevsî	:Kit.No.: 1688
7. Hulâsarü't-Tıbb	Bilinmiyor	:Kit.No.: 1866
8. Husn ü Dil	Ahî Hasan Hâce	:Kit.No.: 1839
9. Lugat	İbn Melek	:Kit.No.: 1675/3
10. Menâkıb-ı Akşemseddin, Emir Hüseyin		:Kit.No.: 1675/2
11. Müzekkin-i Nüfus	Eşrefoğlu Rumi	:Kit.No.: 1676
12. Nasihatnâme	Nizamoğlu Mustafa	:Kit.No.: 1705
13. Sâ'atnâme	Hibetullah b. İbrâhim	:Kit.No.: 1683
14. San'atü'l-Mehâfil	Mahmud Nâsihi	:Kit.No.: 1682
15. Subhatü's-Sâlikin	İsmâil Hakkı Bursevi	:Kit.No.: 1699
16. Şerh-i Mesnevi	Şemî	:Kit.No.: 1671
17. Terceme-i Kimyâu's-Saâdet, Gazâlî		:Kit.No.: 1680/1
18. Terceme-i Risâle	Firdevsî	:Kit.No.: 1680/2

19. Terceme-i Suğrâ	Ali Feyzi b. Osman	:Kit.No.: 1693
20. Vasiyyetnâme	Muhammed Birgivi	:Kit.No.: 1715

9.MORALI (ATİNALI) DERGAHI¹

a. Arapça-Farsça Eserler

1. Divân	Abdurrahman Câmî	:Kit.No.: 725
2. Envârut-Tenzil	Beydâvî	:Kit.No.: 584/2
3. Evrâd	Seyyid Yahya Şirvânî	:Kit.No.: 606/1
4. Evradü's-Sa'diye	Sa'duddîn Cibâvî	:Kit.No.: 602
5. Fütüvvet	Muhammed b. Seyyid	:Kit.No.: 665
6. Hizbu'd-Desûki	İbrâhim Desûki	:Kit.No.: 618/3
7. İhyâ	Gazâlî	:Kit.No.: 659
8. İşagoci	Ebherî	:Kit.No.: 794/2
9. Keşşaf	Zemahşerî	:Kit.No.: 591
10. Kitâbu's-Siyâse	İbnü'l-Batrik	:Kit.No.: 783
11. Kur'an		:Kit.No.: 580
12. Mevâidu'l-İrfân	Niyâzi-i Mısri	:Kit.No.: 680
13. Risâle	Hâce Muhammed Parsa	:Kit.No.: 859/7
14. Risâle li Mustalahi'l-Hadis, Muhammed Birgivi		:Kit.No.: 601 A
15. Risâle ile'l-İskender Zü'l-Karneyn, Bilinmiyor		
16. Risâle-i Pir Ensârî	Abdullah Ensari	:Kit.No.: 709/2
17. Silsilercü'n-Nakşibendiye, Ahmed Şerif Nakşibendi		:Kit.No.: 705/2
18. Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefî	Sa'deddin Taftazânî,	:Kit.No.: 620
19. Şerhu Tarih-i İbn-i Kemâl, İsmâil Hakkı Bursevî		:Kit.No.: 745/8
20. Usûlu'l-Aşere	Necmeddin Kübrâ	:Kit.No.: 859/2

b. Türkçe Eserler

1. Divân	Yunus Emre	:Kit.No.: 882
2. Divân	Niyazi-i Mısri	:Kit.No.: 739/3
3. Divân	Sinân Ummî	:Kit.No.: 737
4. Divân	Hasan Bosnavî	:Kit.No.: 738
5. Divân	Fuzûlî	:Kit.No.: 731
6. Divân	Oğlanlar Şeyhi İbrâhim	:Kit.No.: 678
7. Gülşen-i Râz	Şebüsterî	:Kit.No.: 721
8. Mektûb	Hacı Bayram Veli	:Kit.No.: 850/2

¹ Geniş bilgi için bk. M. Şemseddin, *age* II/197

9. Mevlid-i Nebî	Süleyman Çelebi	: Kit.No.: 763/1
10. Müzekki'n-i Nufus	Eşrefoğlu Rûmî	: Kit.No.: 668/1
11. Neynâme	Ömer Ruşenî	: Kit.No.: 671/3
12. Risâle-i Dilkuşa	Kaygusuz Abdal	: Kit.No.: 709/9
13. Risâle-i Es'ile	Molla İlahî	: Kit.No.: 849/2
14. Ruznâme	Vefâ-i Konevî	: Kit.No.: 922
15. Şerh-i Dibâce-i Gülistân, Lâmiî		: Kit.No.: 714
16. Tecvid	Abdurrahman Karabâşi	: Kit.No.: 601B/4
17. Terceme-i Pendnâme	Feriduddin Attar	: Kit.No.: 877
18. Vâridât	İsmâil Hakkı Bursevî	: Kit.No.: 682/2
19. Zâdu'l-Mustakîn	Abdullah Simâvî	: Kit.No.: 696
20. Zühdetü'l-Hakâyik	Ali Şir Nevâî	: Kit.No.: 760/2

	ESER	MUELLİFİ	AG	İH	EB	M	ES	E	MV	BE	HE
1.	Avarif	Suhreverdi	1			1	1				
2.	Aynu'l-Hayat	Razi				1					
3.	Bostan	Sadi-i Şirazi	2		1		1			1	
4.	Buhari-Müslim		6		5		3		1		
5.	Delâilü'l-Hayrat	Cezûlî	1		1	2	1	1		1	
6.	Divan	Uftade									
7.	Divan	Yunus				2					
8.	Divan	Misri	1			1					
9.	Divan	Eşrefioğlu			1	1	3				
10.	Divan	Hafız			1		1		1		
11.	Divan	Nizamoglu									
12.	Divan	İbrahim Hakkı									
13.	Divan-ı Kebir	Mevlânâ					1				
14.	Elli Dört Farz	Hasan-ı Basri					1				
15.	Envaru'l-Aşkın	A. Bican									
16.	Fusus	İbn Arabî	1					1			
17.	Füruhat	İbn Arabî					1				
18.	Fütuhs'l-Gayb	Geylânî					1				
19.	Güldeste	İ. Belîğ		1							
20.	Gülistan	Sadi-i Şirazi	2				2	1	1		1
21.	Gülşen-i Raz	Şebüsterî	1			2				1	
22.	Heyakulu'n-Nur	Suhreverdi									
23.	Hikem-i Ataiyye	İbn Ataulah					1				
24.	Hizb-i Şazeli										
25.	İstilahat-ı Sufiyye	Kaşani				1			1		
26.	İhya	Gazali	2		2	1	1				
27.	Kasidetü'l-Bürde	Busiri	1		1	1	1	1		1	
28.	Kur'an-ı Kerim		40	5	4	10		3	4	1	5
29.	Mantık-ı Tayr	Attar	2				1			2	
30.	Marifetname	İ.H.Erzurumi				1					
31.	Mekrûbat	C. Bağdadi									
32.	Mekrûbat	H.Bayram Veli				1					
33.	Mekrûbat	İ. Rabbani									
34.	Mizanü'l-Hak	Katib Çelebi			1						
35.	Menakıbu'l-Arifin	Eflakî									
36.	Menaziru's-Sairin	Herevî									
37.	Mesnevi	Mevlânâ	1				1	2	1		
38.	Mevaidü'l-İrfân	N. Misri				1					
39.	Mevlid	S.Çelebi	1	1	2	1					
40.	Miftahu'l-Gayb	S.Konevi		1							
41.	Minhacü'l-Fukara	Ankaravi						2			
42.	Mirsadu'l-İbad	N. Daye									
43.	Muhammediye	Yazıcıoğlu 2	1								
44.	Müzekkin-i Nûfus	Eşrefioğlu	1			1	2		1		
45.	Nefeharu'l-Uns	Cami			1		1			1	
46.	Pendname	Attar	3		2	2	3	1			
47.	Reşahat	Kâşifi									
48.	Risale	Kuşeyri									
49.	Ruhu'l-Beyan	İ.H.Bursevi	1	16			5				
50.	Semeratu'l-Fuad	Sarı Abdullah									
51.	Sual-Cevab	İbn Teymiye						1			
52.	Şerh-i Fûsus	Bosnevi									
53.	Taarruf	Kelâbâzi					1				
54.	Tabakatu'l-Kubra	Şarani									
55.	Tarifat	Cürcani	1								
56.	T. Muhammediye	Birgivi			3		2		1	1	
57.	Tarikatname	Hudai		1		1	2	3			
58.	Tezkiretü'l-Evliya	Attar									
59.	Usul-u Aşere	N.Kübra	1			1	2	1			
60.	Uyûnu't-Tefasir	Sivasi									
61.	Varidat	Ş.Bedreddin			1						
62.	Vasiyetname	Birgivi		1	3	4	1	2	1		
63.	Virdü's-Settar	Y. Şevani					1				

Bu listeye bakarak Bursa Tekke Kütüphaneleri hakkında genel değerlendirmeler yapmak mümkün değildir. Çünkü:

1. 1925'de tekkeler kapatıldığı zaman Bursa'da 30-35 tekke faaliyette bulunuyordu. Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'ne dokuz tekkenin kitapları intikal ettiğine göre bu dörtte bir demektir.

2. Tekkelerin kapatılma telaşıyla bazı "yağmalama"ların olduğunu tahmin etmek zor değildir. Dolayısıyla bu dokuz tekkede bulunan bütün kitapların BEEK'e intikal ettiğini söylemek zordur.

3. Eserlerin bir kısmının tekkede oturan şeyh ve ailesi tarafından-en azından-hatıra olarak alıkonulması da mümkündür.

Bu tespitlerden sonra elimizdeki bu "küçük" döküm, şunları ifade etme imkânı vermektedir:

1. Kütüphanelerde tasavvufun temel klâsikleri dediğimiz eserlerin çoğu yoktur: ?

Aynu'l-Hayat, Semeratü'l-Fuad, Tabakat-ı Şarani, Mirsadü'l-İbad, Heyakili'n-Nur...

2. Tekkeler ve özellikle sesli zikir meclislerine yönelttiği sert tenkitlerle tanınan İmam Birgivi'nin eserleri bolca bulunmaktadır. Buna karşılık İbn Teymiye'nin sadece önemsiz bir eseri gözükmemektedir.

3. Kur'an-ı Kerim ve Sahihayn'ın her tekkede ve birden fazla bulunmasını tabii görmek gerekir. Şu eserlerin, bazı tekkelerde birden çok nüshası bulunmaktadır. *Mantukut-Tayr, İhya, Gülşen-i Raz, Gülistan, Bostan, Divan-ı Esrefoğlu, Divan-ı Yunus, Delailü'l-Hayrat, Mevlid, Minhacul-Fukara, Muhammediye, Müzekki'n-Nüfus,*

4. *Fusus, Furuhat, Mesnevi, Divan-ı Kebir, Varidat* çok az da olsa mevcut olması bir ip ucu veriyorsa da Mevlevihane'den intikal eden eserler arasında *Mesnevi* şerhlerinin bulunmaması dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Yaptığımız bu çalışma neticesinde ulaştığımız kanaatler şunlardır:

Dervişler mutlak olarak zahirî ilimden kaçmamışlardır. Ancak zaman zaman bilhassa sufiliğe girdikten sonra, belli bir seyr ü süluk döneminde zâhirî ilimlerden uzak durmuşlar, kalblerini yalnızca Allah'a yöneltmişlerdir. Bu arada, geçiş dönemindeki bu sufilerin yalnız zâhirî ilimlerden değil; masiva olan her şeyden uzak durduklarını ifade etmekte yarar vardır.

Oyle görünüyor ki sufiler "ilme" değil, yaşadıkları hallerin anlanmasıya karşı çıkmışlar, bunun reaksiyonu olarak da kimi zaman kitap okumamış, yazmamış, kimi zaman da kitaplarını yırtıp-atmışlardır. Onların kitaplara olumsuz kanaatleri, içinde yaşadıkları hâllerin tesiriyledir. Bu gün hemen herkes hislerin tercüme edilemeyeceği, onları ancak yaşayanın anlayabileceği konusunda hemfikirdir. Genel olarak, dervişlerin kitaptan uzaklaşmalarına da bu zâviyeden bakmak yerinde olacaktır. Zirâ velûd olan sufi yazarlar, tasavvuf erbabının kurduğu kütüphaneler ve dervişlerin eğitim-öğretim merkezleri olan tekkelerde kurulmuş olan kütüphaneler; bunun açık bir

tiplemesinin yanında aktif, hareketli, çalışan bir "masa başı dervişi" tipinin daha olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde ele aldığımız Bursa Tekke Kütüphaneleri; tekkelerin kültür dünyasına katkılarını gözler önüne sermesi bakımından 30-40 tekkeden ancak dokuzu günümüze intikâl etmiştir. Dokuzunda da kütüphane kurulmuş olan bu tekkelerde yaklaşık üç bin eser mevcuttur. Şayet 1925'li yılların 30-40 tekkenin kütüphaneleri günümüze intikâl etseydi eser sayısındaki zenginlik bir o kadar daha artacak; tekke kütüphaneleri binlerce kitapla kültür dünyasındaki yerini genişletecekti. Bununla birlikte hiç şüphesiz günümüze intikâl eden eserlerin de kültür dünyamıza büyük bir katkı sunduğu inkâr edilemez.

Elimizdeki eserlerin konularına bakınca; üpdan matematiğe, felsefeden kelâma, tasavvuftan edebiyata, dilbilgisinden destanlara varıncaya kadar geniş bir muhteva ile karşılaşılmaktadır. Bu da bize dervişlerin sadece batını ilimle değil, dönemlerinde mevcut olan bütün ilimlerle meşgul olduklarını; dolayısıyla tekkelerin kendi kabuğuna çekilmiş müesseseler olmayıp aksine, varlıklarını hayatın içinde sürdürdüklerini gösterir.

Araştırmamızın sonunda merakımıza konu olan bir durumdan bahsetmek yerinde olacaktır.

Çalışmamızın başında tekkenin mensup olduğu tarikata bağlı müellif sufilerin eserlerinin daha çok olmasını bekliyorduk. Fakat mevcut eserler (bir-iki tekke hariç) bunun aksini göstermiştir. Meselâ, Mevlânâ'nın şâheseri olan *Mesnevî*den Mevlevîhanenin kütüphanesinde yalnızca bir nüsha var; yine aynı kütüphanede bütün *Mesnevî* şerhleri yok. Bu aklımıza, acaba kitapların hepsi 1926'da kütüphaneye nakledildi mi? Yoksa bazı kişiler ya da kurumlarca birkaç kitap gönderilip diğerlerine el mi konuldu sorularını getirmektedir.

Belki de sufiler, 1926'da tek elde toplanan bu kitapların âkibetlerinden endişe ettikleri için, tekkelerdeki eserlerin bir kısmını gönderip, diğerlerini gizlemişlerdir. Öyle görünüyor ki bunun gerçek cevabı, bu konuda ciddi bir araştırmaya ihtiyaç göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- ATEŞ, Süleyman, *Cüneyd-i Bağdadî ve Mektupları*, İst. 1969
 _____ *İşari Tefsir Okulu*, Ank. 1974
- ATLANSOY, Kadir, *Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri*, Uludağ Univ. Sos. Bil. Ens., basılmamış doktora tezi, Bursa 1993
- ATTAR Feridüddin, *Tezkiretü'l-Evliyâ* trc. Süleyman Uludağ, Bursa 1984
- AYDINLI, Abdullah, *Tasavvuf ve Hadis* İst. 1986
- BANARLI, Nihad Sâmî, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I-II, İst. 1987
- BURSALI Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, İst. 1333
- CAMI Abdurrahman, *Nefehâtü'l-Uns min Hazarâti'l-Kuds* trc. Lâmiî Çelebi, İstanbul 1282
- EŞREFOĞLU Rumi, *Divân*, Tercüman 1001 Temel Eser, İst. 1972
- FIRUZANFER, Mevlâna Celâleddin, trc. F. Nafiz Uzluk, İst. 1963
- GÜZEL, Abdurrahman, "Dini ve Tasavvufî Türk Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, III, Ank. 1992
- HUCVİRİ Ebu'l Hasan Ali b. Osman, *Keşfü'l-Mahcûb*, trc. Süleyman Uludağ; *Hakikat Bilgisi*, İst. 1982
- ERUNSAL, İsmâil E., *Türk Kütüphaneleri Tarihi*, II., Ank. 1991
 _____ "Türk Edebiyatı Tarihinin Kaynakları IV: Lâmi'î Çelebi'nin Terekesi", *Journal of Turkish Studies (Fahir İz Armağanı I)*, Volume 14, Harvard 1990
- KARA, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İst. 1985
 _____ *Din Hayatı Sanatı Açısından Tekkeler ve Zâviyeler*, İst. 1990
 _____ *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İst. 1992
 _____ *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, I, İst. 1990; II, 1993
 _____ "Osmanlılar'da Tasavvuf ve Tarikatlar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, I, İst. 1993
- KELABAZI, Ebubekir Muhammed b. İshak, *et-Taarruf li-Mezhebi ehli't-tasavvuf*, trc. Süleyman Uludağ; *Doğuş Devrinde Tasavvuf*, İst. 1979

- KUDDUSI, *Divân* nşr. M. Emin Eminoglu, Ank. 1980
- KUŞEYRİ, Abdülkerim, *Risâletü'l-Kuşeyriye* trc. Süleyman Uludağ; *Kuşeyri Risâlesi* ist. 1978
- MEHMED ŞEMSEDDİN, *Yadigar-ı Şemsî* I, Bursa 1332
- NECMEDDİN-İ KUBRA, *Tasavvufî Haya* Hz. Mustafa Kara, ist. 1980
- NİYAZI-İ MISRİ *Divân* ist. 1970
- SEZGİN, Fuad, *GAS* — ?
- SOYYER, Yılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Bektaşilik-Devlet ilişkileri", *Yeni Haran Çevresi*, İnsan Bilimleri Araştırmaları, S. 3, Ağustos 1993
- SUHREVERDİ Ebu Hafı Şihâbüddin Ömer, *Avârifü'l-Meârif*, Hz. Kamil Yılmaz, Mustafa Uzun, İrfan Gündüz; *Tasavvufun Esasları* ist. 1989
- ULUDAĞ, Süleyman, *İslâm Düşüncesinin Yapısı* ist. 1979
- YILMAZ, H. Kamil, *Tasavvufî Hadis Şerhleri* ist. 1990
- YUNUS EMRE *Divân* Hz. Faruk Kadri Timurtaş, Ank. 1989